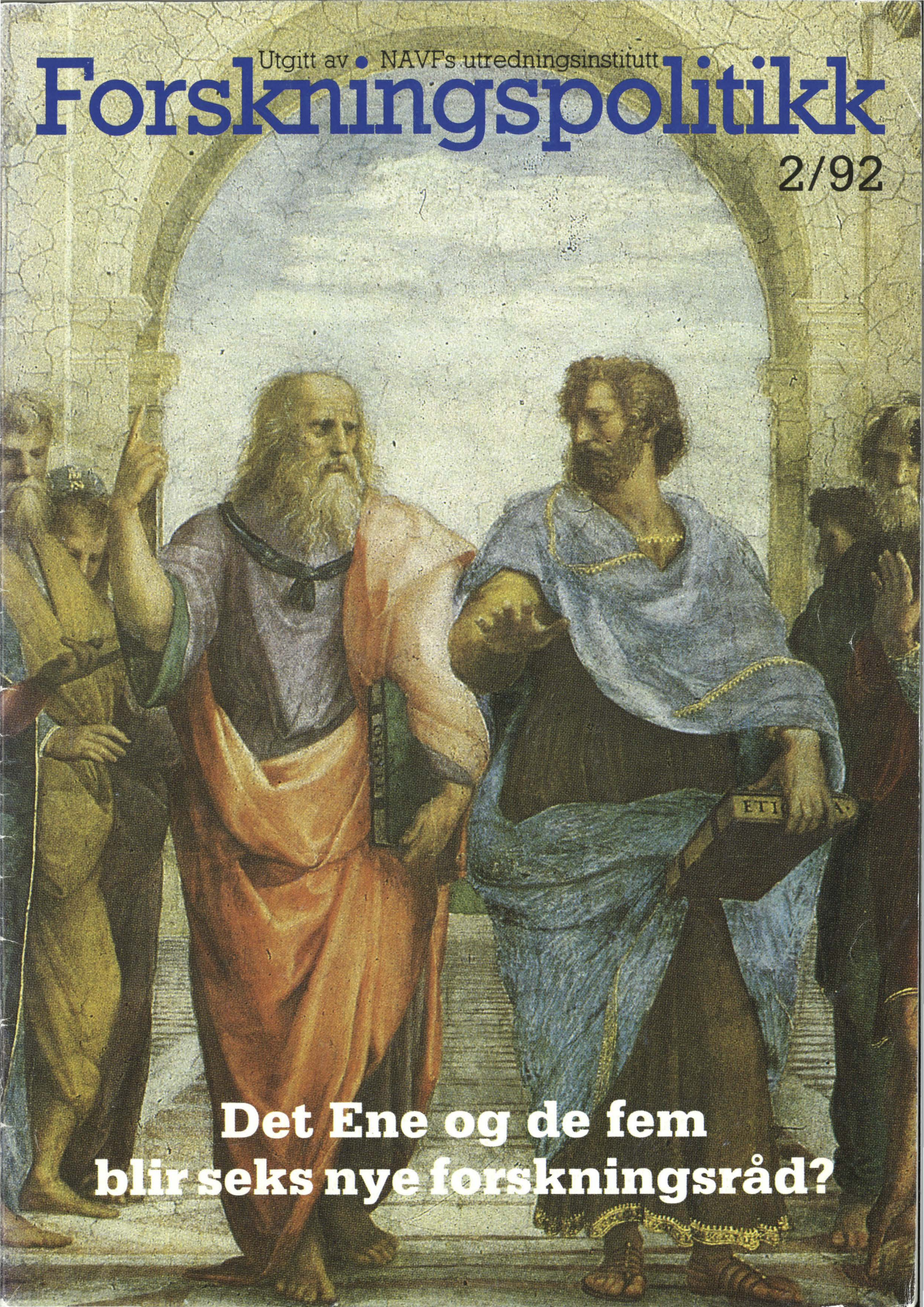

Utgitt av • NAVFs utredningsinstitutt

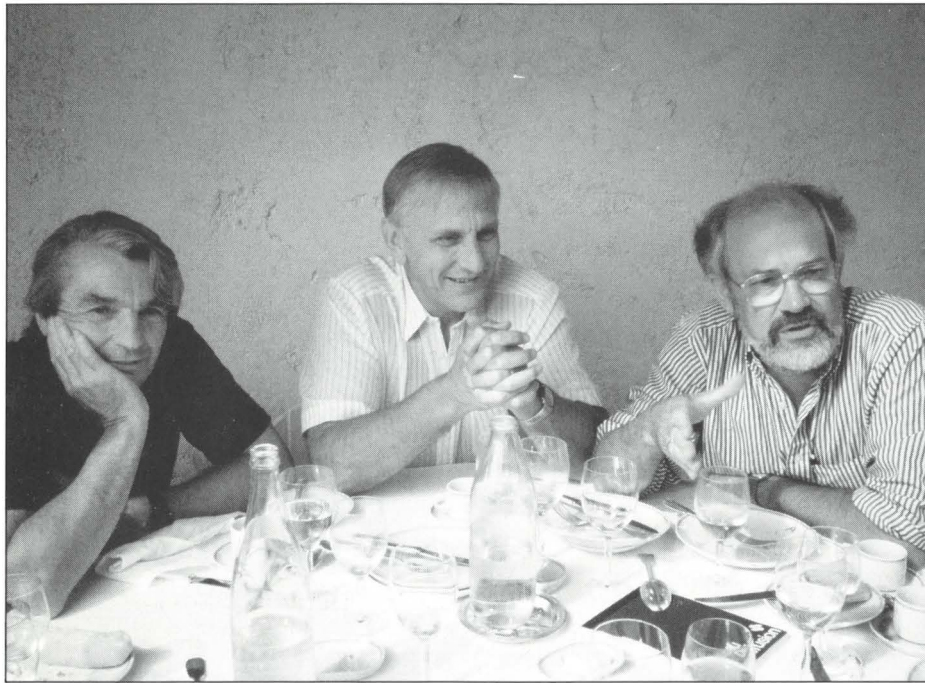
Forskningspolitikk

2/92

**Det Ene og de fem
blir seks nye forskningsråd?**

De regionale utredningsgrupper rapporterer

Torstein Jøssang (i midten) og Jens Feder (høyre), her sammen med Nobelprisvinneren Ivar Giæver (venstre) under en konferanse i 1989.

Lønner det seg å være god?

Den kanskje mest kjente forskningsgruppen ved Fysisk institutt, Universitetet i Oslo, hvor bl.a. professorene Jens Feder, Torstein Jøssang og Jens Lothe er med, fikk i 1990 NAVFs pris for fremragende forskning etterfulgt av Universitetets pris for godt læringsmiljø i 1991.

Allerede i 1992 står gruppen overfor "en brå og uventet nedgang" på 35 % i bevilgningene fra NAVFs naturvitenskapelige råd. De nevnte professorer protesterer nå heftig mot denne utviklingen overfor NAVF og statsråd Hernes. Hen-

vendelsen konkluderer med:

– Om NAVF ønsker en nedbygging av vår gruppe ville det være rimelig om vi fikk eksplisitt beskjed om dette, slik at vi ikke tar opp flere studenter enn vi faktisk kan ta ansvar for. Og så signaleffekten: Hvordan skal andre forskere kunne ha håp om stabil støtte når en så vellykket gruppe som vår behandles på denne måten?

Et eksempel på et negativt utfall av en positiv evaluering?

Hva mener Nei til EF?

– Jeg er en sterk tilhenger av EFs forskningssamarbeid, uttaler professor Kristen Nygård til Arbeiderbladet 6.april, etter at han er blitt konfrontert med at han selv har mottatt reisestøtte fra EF i forbindelse med forskningsarbeid. Denne generelle uttalelsen er overraskende i to henseender.

For det første har Nei til EF uttalt seg svært kjølig til dette samarbeidet i sin store EØS-utredning. For det andre er det velkjent at EF-forskningen etter statuttene primært skal bidra til "å styrke det vitenskapelige og teknologiske grunnlag for europeisk industri og stimulere til bedre konkurransevne på internasjonalt nivå". (Se også *Forskningspolitikk* 4/91). EF-forskningen er altså innrettet mot en Europa-utvikling som Nei til EF i andre sammenhenger vanligvis tar avstand fra.

Fortsatt tippemidler til flere

Regjeringen fremmer nå forslag fra Stortinget om samordning av de statlige pengespill og innføring av en ny lov om fotballtipping og Lotto (Ot.prp. nr.52, 1991-92). Større overskudd forventes som resultat. Dette foreslås, som tidligere, øremerket til en rekke samfunnsnyttige formål – blant disse er forskning fortsatt med.

Dagens fordeling av overskuddet fra de statlig kontrollerte pengespill går til idrettsformål, kulturformål, forskning, hesteformål(!) og statskassen(!). Et vesentlig argument for en øremerket overskuddsfordeling er hensynet til spillemens legitimitet overfor spillerne, ifølge proposisjonen. Omleggingen forutsetter at overskuddet fordeles med en tredjedel til henholdsvis idrett, kultur og forskning. Idretten er dermed vinneren ved denne omleggingen.

For å komme videre med tanken om Norges-nettet oppnevnte statsråd Hernes for vel et år siden seks såkalte regionale utredningsgrupper med medlemmer fra regionene for å "gjennomgå det samlede regionale kunnskapssystem med sikte på samordning og forenkling." Målsettingen var "å utvikle hensiktsmessige regionale og nasjonale kunnskapsnettverk" idet systemet ble sett "i en bred nasjonal sammenheng".

Rapporten foreligger nå og er preget av forbausende enighet - også om en rekke forslag til institusjonssammenslåinger. Men det er ofte uklart hvorvidt det er snakk om fysisk integrerte institusjoner eller løse byråkratiske overbygninger.

Ønskelistene er lange og preget av klare forutsetninger om mer vekst i sektoren og langt sterkere forskningsinnslag. Men det er lite dokumentasjon og litteraturhenvisninger som belyser de resultater man allerede har oppnådd. Likeledes mangler stort sett prinsipielle drøftinger av ulike utviklingsalternativer. Her representerer likevel rapporten fra Møre og Romsdal et visst unntak. Samtidig vil nok denne pådra seg atskillig kritikk for at den foreslår å legge om lærerhøgskolene i en klar universitetsretning. Dette bryter med den tradisjonelle profesjonsutdanningen.

I rapporten fra Østlandsgruppen foreslås at "Alle med professorkompetanse, også i dei nye høgskolesentra, inngår i organisert forskarutdanning og har dei same plikter/rettar som professorar i universitetssektoren i dag." Dette er litt av en tilbakemelding til statsråden. Hernes-utvalget, som foreslo opprykk til professor etter kompetanse, understreket samtidig at "tittelen i seg selv ikke gir noen rettigheter til midler eller tid til forskning ved institusjoner som ikke er tildelt forskningsoppgaver".

Underdirektør Grethe Ek Ulland i Departementet opplyser til *Forskningspolitikk* at arbeidet med Departementets vurderende sluttrapport er påbegynt og ventes slutført før sommeren. Men de prinsipielle hovedlinjer vil først bli fastlagt i forskningsmeldingen våren 1993. Departementet har for øvrig utstrakt kontakt med en rekke andre instanser og departementer i denne saken. Kommunaldepartementet står spesielt sentralt i denne forbindelse.

Forskningspolitikk

Nr. 2, 1992, 15. årgang. ISSN 0333.0273

Utgitt av NAVFs utredningsinstitutt,
Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

Adresse: Munthes gate 29, 0260 Oslo 2.
Tlf. (02) 55 67 00.

Gratis abonnement fås ved henvendelse til avdelingssekretær Unni Daaland ved instituttet.

Redaksjon: Hans Skoie (ansv. red.), Gunnar Sivertsen (redaktør), Liv Langfeldt, Nils Roll-Hansen, Helge Strand Østveiten og Ragnar Ytrehus.

Redaksjonen avsluttet 30. april 1992.

Sats og trykk: Akersposten/Ullern Avis
Trykk: Strandberg & Nilsen Grafisk a.s

INNHold

Regjeringen foreslår modifisert Grøholt-modell <i>Hans Skoie</i>	4
Erfaringer med NORAS <i>Intervju med Brit Denstad</i>	6
Hovedinnsatsområdene i norsk forskning: suksess eller fiasko? <i>Karl Erik Brofoss</i>	8
Samfunnsforskning i ruskevær <i>Intervju med Ottar Brox</i>	10
Unnvikende forskningsevaluering? <i>Nils Roll-Hansen</i>	12
Riksarkivet - et knutepunkt for norsk forskning <i>Intervju med John Herstad</i>	13
Automatisk professor - automatisk fordel? <i>Erik Egeberg</i>	14
Det humanistiske hovedfaget og den nye doktorgraden <i>Gunnar Sivertsen</i>	16
Høyere utdanning utenfor universitetene <i>Hans Skoie</i>	18
"Livet i fjæra" <i>Ulf Torgersen</i>	19
Flere forskerrekutter i de matematisk-naturvitenskapelige fag? <i>Ole-Jacob Skodvin</i>	20
Samfunnsvitenskapenes politiske historie <i>Werner Christie Mathisen</i>	22

Forsiden: Platon og Aristoteles. Utsnitt av Rafaels veggmaleri "Skolen i Aten" (1508-11) i Vatikanet.

Norgesnett - et DU-tiltak?

Tanken om et Norgesnett - en klarere arbeidsdeling, konsentrasjon og samarbeid innenfor høyere utdanning og forskning - har møtt mye velvilje. Ideen har samtidig åpenbart vært sett på som noe løs og lite fundamentert.

Som et ledd i departementets oppfølging og konkretiseringsarbeid nedsatte departementet etter mye møye seks såkalte regionale utredningsgrupper for å "...gjennomgå det samlede regionale kunnskapssystem med sikte på samordning og forenkling..." og "gi tilråding om hvordan statlige, fylkeskommunale og private institusjoner kan styrkes gjennom sammenheng, samarbeid og arbeidsdeling". Oppgaven var altså å få mer kjøtt og blod på Norgesnett-tanken.

Resultatet foreligger nå i seks rapporter spekkfulle av ønsker og forslag til tiltak. Rapporten er preget av såvel sterk ekspansjonstankegang som egalitær fordelingspolitikk med vekt på at alle bør ha alt - forskning og undervisning (grunnfag, hovedfag og dr.grad) på svært mange disiplin- og temaområder. Legeutdanningen ser ut til å være den eneste som fortsatt skal være konsentrert til de fire universitetene.

Sammenslåinger aksepteres derimot i forbausende grad. Men det er stort sett uklart om det dreier seg om reell integrasjon eller løsere byråkratiske overbygninger. Essensen synes å være at bare alt blir stort og alle kan gjøre alt, vil nettet fungere. Tanken om større arbeidsdeling - en helt sentral tanke i Norgesnett - er langt på vei oversett - det samme gjelder mandatets passus om at "forslagene skal holdes innenfor eksisterende rammer for offentlig finansiering".

En rekke sentrale spørsmål melder seg. Først kan det være grunn til å spørre om det er grunnlag for en så sterk vekstfilosofi for forskning og høyere utdanning som utvalgene er gjennomsyret av. Er det mer forskning og høyere utdanning man nå trenger for å løse landets regionale og nasjonale problemer? Hva forteller empirien fra 80-årene - ikke minst regionalt? Problemstillingen er overhodet ikke reist og heller ingen empiri lagt fram.

Videre kan det være grunn til å

spørre om det er riktig å utvikle regioner som er "selvforsynte" med høyere utdanning og forskning. F.eks. konstaterer Trøndelags-rapporten i det ene øyeblikk at man rår over Nord-Europas største teknologiske forskningsinstitusjon og er "den regionen i landet som har det største omfanget på høyere utdanning i forhold til folketallet". Likevel vet vi at manglende industri og spesielt høye ledighetstall er påfallende for regionen - et forhold som ikke er problematisert i rapporten ut over ønsket om "mer".

Hovedideen med det norske regionale systemet synes også å være glemt. Det skulle bidra til å gi et differensiert og mangfoldig system med et stort innslag av korte, yrkesrettede utdanninger for å gi både studenter og arbeidsliv ett variert tilbud. På forskningssiden skulle de regionale forskningsstiftelser særlig konsentrere seg om regionale oppgaver - det var utgangspunktet for Kommunaldepartementets opprinnelige initiativ.

Nettopp denne differensieringen har ifølge OECD gitt gode resultater i mange land - se s. 18 i dette nummer. I Norge er tendensen en helt annen. Alle skal ha alt og bli mest mulig akademiske. Bare Møre-rapporten viser i omtalen av ett av utviklingsalternativene at man også kan se farer ved en slik linje: "En spesiell utfordring i den forbindelse vil være å bevare ingeniørutdanningen på yrkeslivets premisser og unngå at ingeniørutdanningen får for mye forskningsforberedende karakter."

Med de seks grupperapportene har myndighetene fått det de måtte forvente: seks innlegg der alle særinteresser maksimerer sine ønsker - der nettverkstanken blir fortrent til fordel for *eget* knutepunkt. Det er å håpe at Regjeringen ikke reduserer seg selv til en mekler mellom interessene, men opphører seg til en reell prioriteringsinstans og tør møte misnøye og konflikt i kjølvannet. Norgesnett har hittil vist seg som et godt retorisk og politisk grep. Men nå trengs konkretisering og kursjustering - ellers blir dette en villedende utopi.

Hans Skoie

Regjeringen foreslår modifisert Grøholt-modell

Etter atskillig mekling på overtid fremmer Regjeringen nå forslag til Stortinget om etableringen av Norges Forskningsråd (NFR). Det skjer i en kort Stortingsmelding sterkt preget av honnørord, men med beskjedne innslag av klare forskningspolitiske prinsipper.

Regjeringen aksepterer ideen om ett forskningsråd, som trolig i utgangspunktet vil få samme finansieringsvolum som de nåværende fem råd. Det nye rådet skal også være paraplyorganisasjon for hele den tradisjonelle instituttsektor. Det betyr at rådet i internasjonal sammenheng får en uvanlig dobbeltfunksjon. Til sammen vil mer enn 3 milliarder av de offentlige forskningsbevilgninger kanaliseres gjennom det nye rådet. Den forvaltningsmessige tilknytning blir til KUF.

Men for at departementene fortsatt skal få en rolle ved initiering og finansiering av FoU på sine respektive områder (sektorprinsippet), skal departementene kanalisere FoU-midler direkte til det nye rådet.

Den finansielle og politiske dimensjon

Dette betyr at KUF i praksis bare får ansvar for "deler av" bevilgningene og for samordning av de totale bevilgninger til NFR. Regjeringen presiserer at:

Departementene kan i utgangspunktet knytte de føringer de ønsker til bevilgningene til NFR. For at NFR skal kunne fungere strategisk, er det likevel en forutsetning at departementene er tilbakeholdne med sine føringer. Departementene bør i utgangspunktet forholde seg på samme måte til NFR. Styringsmodellen bør ta utgangspunkt i det forhold som i dag finnes mellom våre nåværende forskningsråd og deres forvaltningsdepartementer.

Men disse spørsmål er neppe helt avklart. Det heter også at Regjeringen vil komme tilbake til en gjennomgang av de nødvendige rammeoverføringer mellom departementene i forbindelse med statsbudsjettene for 1993 og 1994.

Hvordan disse finansielle og politiske retningslinjer for reguleringen av forholdet mellom NFR og politisk ledelse i KUF og andre departementer vil slå ut i praksis, vil åpenbart sterkt kunne påvirke hvorvidt NFR blir en suksess eller

Hans Skoie

fiasko. For øvrig merker vi oss at Langslet-doktrinen er myket opp – departementenes rett til å gå utenom NFR er utvidet.

Seks forskningsråd med navn av "områdestyrer"

Regjeringen foreslår den interne inndeling av rådet knyttet til seks "områdestyrer" – det vil i praksis si seks tradisjonelle forskningsråd innenfor NFR (pga. internasjonal praksis vil trolig også dette bli den vanlige terminologi innen kort tid). Dette representerer et vesentlig avvik fra Grøholt-modellens inndeling i

tre disiplinbaserte "fagstrategiske råd". Det nye forslaget (se oversikten og figuren) innebærer at sektorinteressene og den anvendte forskning gjøres langt mer synlig enn i Grøholt-forslaget.

Denne inndelingen vil trolig fange mest interesse – den er også overraskende på flere punkt. I forhold til Grøholtutvalgets og Regjeringens sterke presisering av behovet for integrasjon av grunnforskning og anvendt forskning, er delingen av NTNØ på to råd kanskje mest interessant. At miljø og utvikling identifiseres som et eget råd er også interessant, men kanskje mindre overraskende. Samfunnsforskningen spres derimot i praksis på flere råd.

Instituttsektoren – uklart kompromiss

Regjeringen ser et klart behov for en mer ensartet instituttpolitikk - noe som NFR nå får et ansvar for. Dette skal skje gjennom evalueringer, anbefalinger og finansiering "innenfor de rammer som Stortinget og departementene trekker opp". Grunnbevilgninger, programbevilgninger og prosjektbevilgninger skal anvendes, samtidig som man tilstreber en mer evalueringsbasert finansieringsform og sammenslåinger til større enheter.

Det store stridsspørsmålet – overføring av grunnbevilgningene til KUF for viderefordeling via NFR – er løst ved å presisere at dette skal være hovedregelen på lengre sikt – avvik kan gjøres etter en konkret vurdering av den enkelte overføring til NFR. I denne forbindelse skal NFR forut for fordelingen innhente de respektive fagdepartementers syn. De nåværende forskningsrådsinstituttene overfører naturlig nok *en bloc* til det nye rådet.

En omfattende endring

Statsråd Hernes uttaler til Aftenposten (26.mars) at forslaget representerer "den

De 6 områdestyrene

* Industri og energi

Inkluderer olje, skipsfart og tjenesteytende næringer.

* Bioproduksjon og foredling

Jordbruk, skogbruk, veterinærmedisin, fiskeri, havbruk, næringsmiddelindustri.

* Miljø og utvikling

* Medisin og helse

* Kultur og samfunn

Humaniora, samfunnsvitenskap, offentlig forvaltning og tjenesteyting.

* Naturvitenskap og teknologi

– Den største endring av vår forskningsorganisasjon siden 1945, sier statsråd Hernes.

mest omfattende endring av det norske forskningssystemet siden 1945". Det kan han naturligvis langt på vei ha rett i. Derfor var det naturlig at Stortinget reagerte så sterkt på Regjeringens opprinnelige tanker om å bare behandle saken i en spalte i Revidert nasjonalbudsjett.

Hvorvidt NFR blir et sentralt, samlende og strategisk organ, er ytterst vanskelig å spå om på grunnlag av meldingen. Muligheten for at NFR – særlig pga. finansieringsstrukturen og den nære kontakt med fagdepartementene som er forutsatt – snarere blir et løst liaisonkontor enn et sterkt direktorat på toppen av seks svært uavhengige forskningsråd, er klart til stede.

Det er for øvrig forbausende mye som meldingen ikke sier noe om. Mest iøynefallende i så måte er nok den manglende omtale av sammensetning, inndelingsprinsipper og arbeidsform i områdestyrene. Hvilken representasjon og eventuelt hvilke nominasjonsprinsipper ligger til grunn for forskerinnflytelsen i rådet? Hva skal være forskerstyrt og hva skal være byråkrati- og direktørstyrt i de nye organene. Hva blir grunnforskningens plass i praksis? Hvordan organiseres områdestyrene? Den korte meldingen overlater i så måte svært mye til KUFs etterfølgende Kgl.Res., etc.

Forenkling?

Utgangspunktet for både Grøholt-utvalget og Regjeringen har vært å oppnå forenkling i den forskningsfinansierende del av vår FoU-organisasjon. Har man så oppnådd forenkling, kan man spørre? Neppe.

For det første blir det et nytt ledd - NFR sentralt - og fortsatt seks underliggende svært selvstendige forskningsråd. Det betyr at antall organer og beslutningsrutiner snarere øker enn det motsette.

For det andre samlokaliseres ikke organisasjonen. Fortsatt skal NFFR-aktivitetene forbli i Trondheim.

For det tredje skal de nåværende "store byråkratiske forskningsstaber" i forskningsrådene i utgangspunktet opprettholdes - ifølge de orienteringene som forskningsrådene har fått.

For det fjerde annonseres det samtidig vekst i KUFs forskningsadministrasjon.

Men én forenkling oppnår man – rådene får en felles postadresse. Dette er selvsagt til stor hjelp for de få norske forskere som en eller annen gang søker mer enn ett av våre nåværende forskningsråd om midler.

Erfaringer med NORAS

– Det tar tid å få et nytt system til å fungere. Vi har eksistert i bare fem år, men fått til mye. Derfor er det med litt blandede følelser jeg nå ser NORAS gå inn i et eventuelt nytt forskningsråd.

Brit Denstad er direktør for Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS), som ser ut til å bli et kortvarig kapittel, nå når Grøholt-utvalgets forslag om sammenslåing av samtlige fem forskningsråd vil bli fremmet av Regjeringen for Stortinget.

Mange og tildels svært ulike finansieringskilder, brukergrupper og forskningsmiljøer deltar i anvendt samfunnsforskning. Før NORAS ble etablert i 1987, var samtlige av de fire øvrige forskningsråd aktører på ansvarsområdet, men mest NAVF gjennom Rådet for samfunnsforskning (RSF) og gjennom NORAS' forgjenger i en kort periode: Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP).

Gjennom de fem år som selvstendig forskningsråd har det vært i kraftig vekst i budsjettene og aktivitetene i NORAS. *Forskningspolitikk* har bedt Brit Denstad gi et innblikk i erfaringene:

– Det var en god idé å etablere NORAS! Vi er blitt svært forskjellig fra vår forgjenger RFSP innenfor NAVF. I NORAS har vi organisert forskningen i temarettede programmer. Vi har brukt "anbud" i samarbeidet med instituttene i stedet for fri utlysning av midler. Vi har etablert en rekke ulike formidlings- og kontaktfora mellom forskning og praksis, hvor myndigheter, næringsliv og organisasjoner deltar. Vi har i det hele tatt utviklet strategier og arbeidsformer som ville vært vanskelig innenfor NAVF. NAVF står for forskerstyrt forskning og universitetsforskning. Vi har tatt anvendt samfunnsforskning på alvor og forpliktet forskermiljøene i forhold til samfunnsproblemer og handlingsalternativer.

– *Formålsparagrafen viser at mye har vært forventet av NORAS?*

– Ja, ansvarsområdet er svært bredt. Vi skal fremme forskning som er viktig for offentlig politikk og planlegging, for offentlig og privat tjenesteyting og for svakstilte grupper. Den kritiske samfunnsforskning skal samtidig ivaretas - mye av forskningen foregår i samfunnspolitiske spenningsfelt og bør kunne være kontroversiell.

– Dette krever en høy grad av uavhengighet i prioriteringer og beslutninger. Samtidig må vi ta hensyn til en svært kompleks og tung finansieringsstruktur.

Liv Langfeldt og Hans Skoie

Vi samarbeider med 13-14 departementer og Kommunenes Sentralforbund. Næringslivets organisasjoner er interessert i resultatene av NORAS-forskningen, men viljen til å finansiere er ikke alltid like stor. Med en relativt beskjeden egenbevilgning er det ikke lett å realisere Rådets prioriteringer.

– *Du nevnte forskning for svakstilte grupper?*

– Dette tar vi alvorlig – barneforskningsprogrammet er et eksempel. Men det har vist seg at denne delen av forskningen lettest lar seg realisere innen egne programmer, selv om det kan innnevne temavalget. Grunnbevilgningen er bundet til en rekke andre formål. I de store satsningene, som f.eks. LOS (ledelse, organisasjon og styring) og petroleumsforskning, har det vært vanskelig å integrere forskning for svakstilte grupper.

– *Etter Grøholt-utvalget står vi kanskje foran en sammenslåing av forskningsrådene til ett råd. Hva er ditt syn?*

– Dette er en utfordring til oss: å få gjennomslag for de gode erfaringene og arbeidsmåtene vi har opparbeidet gjennom vår korte historie. Det tar lang tid å få et nytt system til å fungere. NORAS fem-årige historie dekker det som ville være idealtiden for et program og bare halvparten av den tiden LOS skal eksistere.

Forhåpentlig vil sammenslåingen også legge bedre til rette for den samordningen vi har savnet. Både NTNØ og NAVF har flere ansvarsområder og aktiviteter som ligger nær våre. Rådene for landbruks- og fiskeriforskning har vist en økende interesse for anvendt samfunnsforskning som angår primærnæringene og distriktene. I et nytt Norges Forskningsråd vil det antakelig bli aktuelt med samfunnsforskning under samtlige seks områdestyresområder som er foreslått.

– *I høringsrunden i forbindelse med Grøholt-utvalget savnet vi en grundig vurdering av forslagene fra LOS-forskernes side. Her burde vel den anvendte samfunnsforskning kommet til nytte?*

– LOS-forskningen har bidratt betydelig og vært til stor nytte for reformene

i den offentlige forvaltning generelt. De har også tatt godt vare på sin formidlingsoppgave. Men i forbindelse med Grøholt-utvalget var jeg skuffet over at en så avgjørende begivenhet i norsk forskningspolitikk ikke fikk større oppmerksomhet fra et nasjonalt kompetansesenter i organisasjonsteori.

– *Kanskje LOS-forskerne betakker seg for å avgi uttalelser av denne art?*

– Det tror jeg ikke. Dessuten må de nok finne seg i at vi i noen sammenhenger har slike forventninger – LOS arbeider tross alt på midler for anvendt forskning. Bidrag til forbedringer i offentlig administrasjon er helt sentralt for denne forskningen.

– *Svært mange av departementene finansierer forskning gjennom NORAS. Har kontakten vært god?*

– Vi har klart å bygge opp tilfredsstillende kontaktformer og samarbeid. Men noen vanskeligheter har vi erfart, særlig fordi forskning ikke gis tilstrekkelig høy prioritet i enkelte departementer. Varierende brukerkompetanse er også et problem – enkeltpersoners gode innsikt kan bli avgjørende. Manglende samarbeid mellom de forskningsansvarlige og andre deler av departementet kan også være et problem.

Idealdepartementet tenker langsiktig over et bredt temaspekter og holder seg unna detaljstyring. Eksempler er Kommunaldepartementet, Næringsdepartementet og Olje- og energidepartementet, som alle samarbeider profesjonelt med NORAS.

– *Programorganisering har vært et viktig virkemiddel for NORAS. Erfaringer med dette?*

– For våre formål er programideen god. Programmene skaper konsentrasjon av forskningsmidler omkring sentrale problemer for samfunnsutviklingen. Vi unngår kortsiktighet og fragmentering. Og vi skaper møteplasser mellom forskere og brukere.

Men erfaringen viser også at vi må stille også kritiske spørsmål til programorganisering. Fanger vi opp forskningsfronten gjennom programmene? Er kompetansegrunnlaget stort nok til en omfattende satsing idet vi starter opp? Etablering av programmene forskningsaktivitet tar tid. Vi har ofte fått fulle bevilgninger - og forventninger om

Foto: Samfoto.

full aktivitet - fra første år. Det ideelle er å trappe opp til full innsats fra annet år.

Det er vårt ansvar å sette sammen programstyrer som dekker den nødvendige kompetansen og samtidig engasjerer seg på vegne av helheten i Rådets oppgaver og ser seg selv som et NORAS-organ. Det tverrfaglige samarbeid kan imidlertid by på problemer. Disiplinrivaliseringer har forekommet i programstyrene.

- Er det for mye markedsstyring i samfunnsforskningen - slik du sa på Thulin-utvalgets tid?

- Det finnes ennå en del "skjermede institusjoner" i den anvendte sektor som ville ha godt av mer markedsstyring. Men som oftest er problemet det motsatte - at lave grunnbevilgninger og sterk konkurranse i for høy grad styrer problemvalg.

- I den senere tid har vi fått to NORAS-rapporter om den samfunnsvitenskapelige instituttsektor - en om organisering og sammenslåinger og en om kvalitets- og relevanskriterier. Hva med oppfølgingen?

- Førstnevnte blir nok liggende i departementet til forslaget om et nytt samlet forskningsråd er ferdigbehandlet. Når det gjelder relevans- og kvalitetskriteriene, går vi nå gjennom de mange interessante høringsuttalelsene som vi har fått, og et forslag fremmes trolig for styret i september. Etter reaksjonene å dømme ligger nok den mye omtalte indeksen død. Men kriteriene skal gi et langt bedre grunnlag for eksterne instituttevalueringer og for instituttene eget arbeid med kvalitetssikring. Nå vil vi legge vekt på skikkelig informasjon og

gradvis igangsetting for å få det hele til å fungere.

- Norge har mer samfunnsforskning og særlig anvendt samfunnsforskning enn de øvrige nordiske land. Svarer utbyttet til kostnadene med 2000 samfunnsforskere på offentlige budsjetter?

- Ja, det er jeg overbevist om, men jeg skulle gjerne ha sett langt flere bidrag til å belyse utviklingen i folks hverdagsliv og til utformingen og opprettholdelsen av sentrale trekk ved den nordiske velferdsstatsmodellen. □

Hovedinnsatsområdene i norsk forskning: suksess eller fiasko?

Innsatsområdene har vært rimelig vellykkede. Særlig bedømmes den faglige kvaliteten på prosjektene som gjennomgående god. Det er imidlertid et åpent spørsmål hvor stor avkastning denne forskningen har gitt rent økonomisk og hvilket fremtidig potensiale som ligger i satsingene.

Evalueringene av innsatsområdene Bioteknologi, Havbruk, HEMIL, KULT, Materialteknologi og Olje og gass foreligger nå. Evalueringene omfatter forskningens kvalitet, forskningens nytte og relevans for brukerne, samt innsatsområdenes organisering.

Hovedkonklusjonen er at innsatsområdene et godt stykke på vei har nådd eller lagt et godt grunnlag for å nå de målsettinger man hadde med innsatsområdene. Samlet sett må derfor satsingen karakteriseres mer som en suksess enn en fiasko, særlig på den faglige siden.

Hovedkonklusjoner

Forskningen holder stort sett høy faglig standard og på noen felter er norsk forskning verdensledende. Mange av forskningsprosjektene er imidlertid ikke avsluttet. Det er derfor for tidlig å trekke en endelig konklusjon om forskningens kvalitet. Men de ansatser som finnes er lovende.

Synet på forskningens nytte og relevans blant viktige brukergrupper varierer sterkt. Gjennomgående må man karakterisere innsatsområdene som langt mindre vellykkede når det gjelder forskningens kvalitet – og i så måte kan denne målsettingen neppe sies å være oppnådd.

Ingen av innsatsområdene er organisert på samme måte. Enkelte har hatt svært kompliserte styringsstrukturer hvor mange forskningsråd, offentlige myndigheter og næringsliv har vært involvert. Dette har tildels ført til et tungrodd system. De innsatsområder hvor ansvaret entydig har blitt lagt til ett organ, har uten tvil hatt den beste og mest effektive styring.

Bioteknologi

Faglig kvalitet

I evalueringen er man imponert over hvor hurtig man har klart å utvikle et kompetent bioteknologimiljø i Norge. Æren for denne utviklingen tillegges for en stor del Bioteknologiprogrammet som man mener har spilt en avgjørende rolle.

Kvaliteten på forskningen varierer, men det har utviklet seg sterke fagmiljøer ved Bioteknologisentrene i Bergen og Oslo samt ved Unigen i Trondheim. Grunnforskningen fremheves som det kvalitetsmessig sterkeste element i satsingen.

Den anvendte forskningen har i følge evalueringsgruppen lidd litt ved at den har vært for isolert i forhold til bioteknologiforskningen forøvrig. Man anbefaler derfor at den anvendte forskningen knyttes sterkere til grunnforskningen gjennom blant annet regelmessige peer-reviews. Dette vil bidra til en bedre kvalitetskontroll med den anvendte forskningen.

Utvalget anbefaler videre at mer penger går til grunnforskningsmiljøer da det er der man finner et potensiale for nybrottsarbeide som på sikt vil kunne føre til en industriell utnyttelse. Utvalget kritiserer derfor at for store deler av bevilgningene har gått til industritilknyttet forskning av begrenset originalitet og med begrensede utviklingsmuligheter.

Nytte og relevans

Utvalget som har vurdert nytte/relevans spørsmålet fremhever at bioteknologisatsingen ikke har fått så stor industriell anvendelse som man optimistisk antok både i politiske og næringslivskretser i midten av åtti-årene. Vi har fått noen

flere industrielle anvendelser, men den industrielle nytte av satsingen er langt mer beskjedent enn ventet.

Nytte/relevans-utvalget gir en forklaring på dette som nærmest er den motsatte av det syn den faglige evalueringsgruppen fremmer. De fremhever at det er for enkelt å tro at ideer først genereres i grunnforskningen og så utvikles videre for til slutt å resultere i et industrielt produkt. De hevder at følgende forutsetninger blant annet må være til stede for en vellykket forskningsutnyttelse:

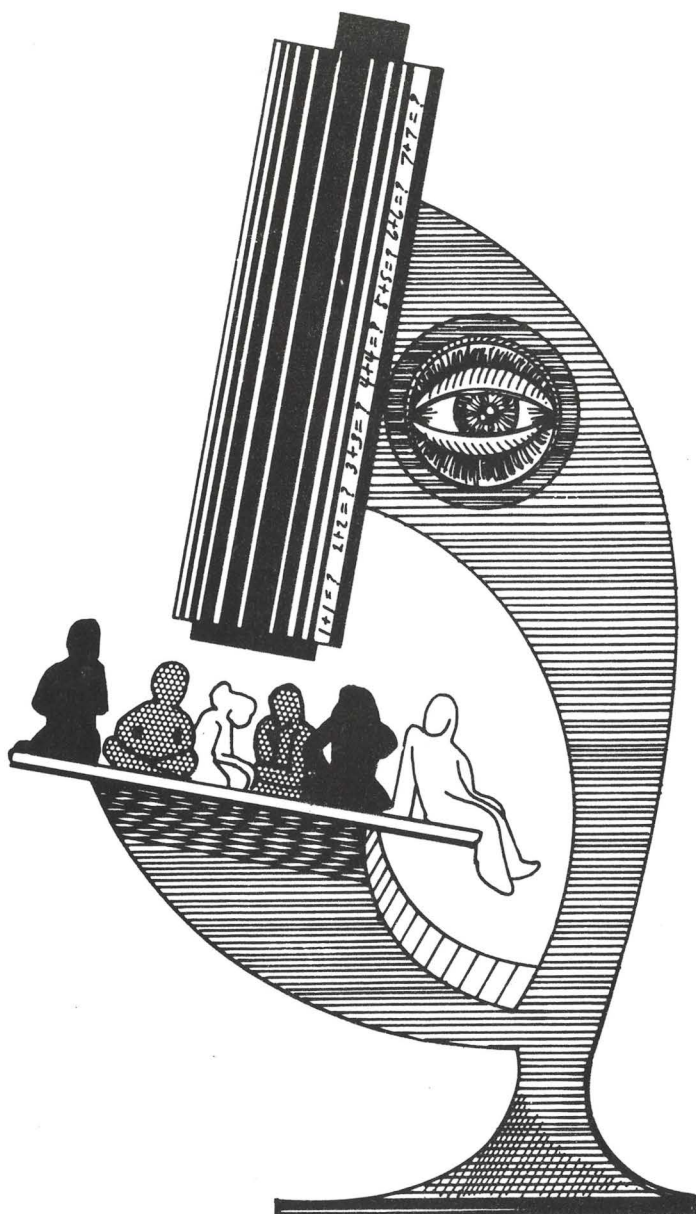
- * Industribedriften har midler til å satse over tid og er villig til å akseptere risiko for feilslag.
- * Bedriften må ha egen forskerkompetanse til å utvikle egne produkter og for å sikre koplingen til grunnforskningsmiljøene.
- * Aktivitetene i bedriften må kunne dra nytte av forskningen i grunnforskningsmiljøene.

Disse forutsetningene er tilstede i et lite fåtall bedrifter i Norge.

Havbruksforskningen

Faglig kvalitet

Norsk havbruksforskning er av høy internasjonal standard hevder en internasjonal evalueringsgruppe. Til dels er norske miljøer ledende på enkelte områder som forskningen rundt nye arter for oppdrett og på laksefisk. De finner heller ingen åpenbare felter hvor forskningens er svak. På den annen side påpekes det at forskningen burde ha kommet lenger med de relativt store ressurser som er satt inn. De finner det anmerkelsesverdig at man har investert store midler i å bygge opp laboratorier for så ikke å bevilge penger til å ansette folk til å bruke laboratoriene.

Den største svakheten ved satsingen er imidlertid at man har rettet for stor oppmerksomhet mot anvendt forskning hvor man har forventet en umiddelbar økonomisk avkastning. Bevilgningene bør for fremtiden styres mot grunnforskningen som vil gi et kunnskapsgrunnlag for den videre utviklingen av havbruksnæringen. En omprioritering er derfor påkrevet.

Nytte og relevans

En undersøkelse blant oppdrettere og eksportører viser at omlag to tredjedeler av de undersøkte har brukt forskningsresultater fra innsatsområdet og at over halvparten av dem mener dette har hatt en direkte effekt på lønnsomheten i bedriften. Resultatene bør kanskje tas med en klype salt da kun en tredjedel av de spurte svarte på undersøkelsen.

Likevel gir evalueringen et klart inntrykk av at forskningen til en viss grad har nådd frem og blitt tatt i bruk.

Brukermiljøene peker imidlertid på at det er dårlig kontakt mellom brukere og forskere. Når brukerne har problemer, går de til andre brukere for å få råd fremfor å søke kontakt med forskningsmiljøene. Dette viser at samspillet mellom brukermiljøer og forskningsmiljøer burde kunne bli langt bedre til gagn for begge parter.

Brukermiljøene ønsker også en omprioritering av forskningsinnsatsen. For fremtiden bør man legge større vekt forskning som kan gi grunnlag for en kvalitetsforbedring av produktene i forhold til et internasjonalt marked. Fiskehelse og miljø bør derfor stå i fokus for forskningen. For å sikre næringen et bedre fremtidig grunnlag, bør også forskning rundt nye arter og markedsføring gis prioritet.

Faglig kvalitet

HEMIL-satsingen bedømmes generelt som positiv. HEMIL har stimulert, synliggjort og utviklet forskningen innen området. Satsingen omfatter tre temaområder og syv delområder. Kvaliteten av forskningen varierer sterkt både mellom og innen det enkelte område. Den epidemiologiske forskningen fremheves som særlig vellykket. Den holder en internasjonal god standard generelt, særlig ved institutt for samfunnsmedisin ved Universitetet i Tromsø.

For den epidemiologiske forskningen i Norge har HEMIL ført til et gjennombrudd. Andre områder, som eksempelvis helsetjenesteforskningen, har kommet langt kortere enn ønsket. Den faglige og metodiske kvalitet synes å være sterkt varierende i de ulike forskningsmiljøene.

Nytte og relevans

Det er ikke gjennomført en egen evaluering av dette, men det er berørt både i fag- og prosessevalueringen. Programmet hadde en overordnet målsetting om å bidra til at Norge frem mot år 2000 kan utforme en politikk som bedrer helsetilstanden og levekårene i Norge gjennom tiltak rettet mot uheldige sider ved miljø, helsevaner og leveforhold.

Evalueringene viser at det er realistisk å tone ned forventningene til hva HEMIL kan bidra med for å nå slike hovedmål. Programmet kan legge et grunnlag ved satsinger på kompetanseutvikling, men heller ikke noe mer. For å lykkes bør man konsentrere innsatsen til miljøer som har et utviklingspotensiale og ikke spre midlene på enkeltprosjekter og meget små miljøer.

Kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT)

Den faglige evalueringsgruppen har ikke villet bedømme forskningens kvalitet, da det etter gruppens vurdering foreligger alt for få ferdige arbeider til at de kan utsi noe om kvaliteten på forskningene generelt.

Det kan imidlertid fastslås at det er en betydelig ubalanse mellom den vekt ulike disipliner har fått i programmet. Sosialantropologi, etnologi og mediastudier har fått størst plass. Fag som sosialøkonomi, statsvitenskap og sosiologi er nesten ikke representert. Men KULT var hovedsakelig rettet mot humanistisk forskning, og derfor er det mer bemerkelsesverdig at historiefaget ikke er sterkere representert i satsingen. Også de

Forts. neste side

Samfunnsforskning i ruskevær

– Jeg kan ikke vite hva slags samfunn barnebarna mine kommer til å ønske å leve i som voksne, sier forskningssjef Ottar Brox og peker bort på to bilder i glass og ramme i vinduskarmen.

– Men jeg er temmelig sikker på at det er en del trekk dette samfunnet ikke bør ha.

Framtidsrettet samfunnsforskning må derfor nøye seg med å isolere prosesser som fører til tilstander vi vil unngå.

Brox tok med seg dette lille forskningsstrategiske manifestet inn i stillingen som forskningssjef i Alternativ Framtid. Men nå er det slutt. Han har nemlig sagt opp jobben, etter mye intern uro.

Selv mener han at avskjedssøknaden ikke har noe å gjøre med at forskningsstrategien om å få kunnskap for å unngå det verste, ble for mager kost for aktivistene i prosjektet:

– Det har riktignok blitt forsøkt framstilt sånn. Men dette har først og fremst vært en konflikt om hvordan en skal arbeide, og hvordan ressursene skal fordeles internt i Alternativ Framtid, sier Brox. Han mener at andre i prosjektet oppfattet de planlagte forskningsprogrammene i Alternativ Framtid som en fare for egne budsjetter. Og resultatet: To har sagt opp stillingene sine, en ble oppsagt, og nå slår altså Brox følge.

Hernes på vakt

Forskningsprosjektet Alternativ Framtid har vært forfulgt av uro og kranjel siden starten på midten av 1980-tallet. For tre år siden fikk NAVF i oppdrag å lage et framtidspå program for å få skikk på virk-

Helge Strand Østveiten

somheten. Aret etter ble prosjektet lagt inn under NAVF. Det samme NAVF som i vår har truet med å avvikle hele engasjementet.

Og i Departementet sitter forskningsminister Gudmund Hernes og følger situasjonen nøye. I et spørretimespørsmål i Stortinget i vår kom han med en indirekte trussel om å stenge den statlige pengekransen til prosjektet. Eller som det heter i Hernes' svar:

“Jeg vil følge utviklingen i Alternativ Framtid meget nøye og ser fram til NAVFs råd. På bakgrunn av de store midler som er tilført prosjektet, finner jeg det rimelig å innskjerpe de faglige og organisatoriske krav. Jeg er videre innstilt på å gi prosjektet en grundig vurdering i tilknytning til arbeidet med budsjettforslaget for 1993.”

Stein død modell

– Den ambisjonen å formulere positive samfunnsmodeller, og handle for å realisere slike modeller er definitivt deskreditert, stein død, og burde forlengst ha vært begravet uten sermonier, mener Brox. Og viser både til stats sosialismen i Øst-Europa, og mer liberale eksprimenter der deltakerne etterhvert glemmer hele visjonen til fordel for snevrere målsettinger.

– Slike positive modeller er greie å utforme og handle i mot, hvis du skal bygge hus eller forbedre en industribedrift. Men i et samfunn, som er aggregert av tusen ustyrlige prosesser, så er det umulig, sier Brox.

– Jeg ville derfor heller ha mer empirisk orientert samfunnsforskning inn i Alternativ Framtid, der forskeren kan isolere prosesser som har uheldige samfunnsmessige konsekvenser. De prosessene som kan kontrolleres og som dermed

Forts. fra forrige side

moderne europeiske språkene er sterkt underrepresentert i satsingen, til tross for at man bevisst satsset på “europeiske kulturstudier”. Årsaken er å finne i den lunkne innstilling de aktuelle miljøene hadde til utspillet.

KULTs styrke har vært at den har fokusert oppmerksomheten på temaområdet - det har kommet på forskningens dagsorden på en helt annen måte enn før programmet. Dette har ført til en betydelig rekruttering av hovedfagsstudenter og stipendiater.

Materialteknologi

Faglig kvalitet

Den faglige kvaliteten bedømmes generelt som god. På enkelte felter som lettmetaller og høyfast betong, er miljøer blant de ledende i verden mens man er relativt svake i sammenlikning på felte polymerer og kompositter.

Materialteknologi programmet har bidratt meget positivt til utviklingen innen feltene metallurgi, materialvitenskap og

teknologiutvikling. Evalueringen legger vekt på at programmet har dekket hele spekteret fra grunnleggende forskning til produktutvikling. Norge bør også i fremtiden sørge for å dekke hele spekteret i sin forskning.

En svakhet ved forskningen er etter utvalgets oppfatning at mye av forskningen, kanskje for mye, er orientert mot kortsiktige oppgaver innen eksisterende norsk industri. Den største svakheten ved materialteknologien i Norge er at man ikke har lyktes i å få etablert materialteknologi som en akademisk disiplin. Det er imidlertid viktig å understreke at dette først og fremst er et problem for Universitets- og høyskolesektoren. De forsøk som har vært gjort, har så langt ikke lyktes. Det norske utdanningssystemet bør snarest mulig møte denne utfordringen da man må regne med at norske produkter i fremtiden også må utvikles innen andre materialområder enn der hvor norsk industri står kunnskapsmessig sterkt i dag. Uten en radikal opprustning av materialteknologiundervisningen, vil vi ikke være i stand til å møte disse utfordringene.

Nytte og relevans

I vurderingen av programmets nytte og relevans fremheves det at det er langt vanskeligere å foreta en slik vurdering enn å bedømme faglig kvalitet. Man fastslår at relevansen til industriens behov har stort sett vært til stede. For områdene betong- og stålforskningen har koplingen til industriens behov vært utmerket og bør være et eksempel til etterfølgelse.

Nytteverdien har også vært tilstede, men i varierende grad fra område til område. Også her peker betong- og stålområdet seg positivt ut hvor bidraget har vært meget stort. En tilsvarende tendens finner man innen lettmetallområdet om enn ikke så utpreget.

Olje og gass

Faglig kvalitet

Det er ikke gjennomført en egen faglig evaluering av innsatsområdet, men nytte/bruk-evalueringen har bedt brukerne vurdere den faglige kvaliteten på forskning. Organisasjoner og selskaper

spesifiseres. Et eksempel: Hvis vi er enige om at kriminaliteten må holdes på 1970- nivået, så må prosessene som fører til økt kriminalitet kartlegges, og de prosessene som er påvirkbare må spesifiseres, slik at det er mulig å gjøre noe med ondet.

Vanlig anvendt forskning

– Men hva blir da forskjellen mellom forskningen i *Alternativ Framtid* og annen anvendt samfunnsforskning, som skjer i NORAS- systemet eller i Instituttsektoren?

– Jeg har jo sittet og vurdert prosjektforslag i NORAS- systemet, og problemene med mange av disse prosjektene er at de slipper problemene for lett. Det jeg hadde håpet på med forskningen i *Alternativ Framtid*, var at den skulle utarbeide handlingsalternativer som kunne forfølges i den offentlige debatten.

– Du har jo vært opptatt av forholdet mellom forskning og politikk i flere tiår. Hva har tiden i *Alternativ Framtid* gitt deg av ny innsikt om dette forholdet?

– Ikke så mye. Denne konflikten har ikke vært orientert i så stor grad mot forholdet mellom forskning og politikk. Det har ikke vært slik at jeg har stått for forskningsverdiene, og andre for de politiske verdiene. Jeg handler minst like mye ut fra politiske verdier som noen andre. Det denne konflikten har dreiet seg om er ressurser, og ulike måter å arbeide på.

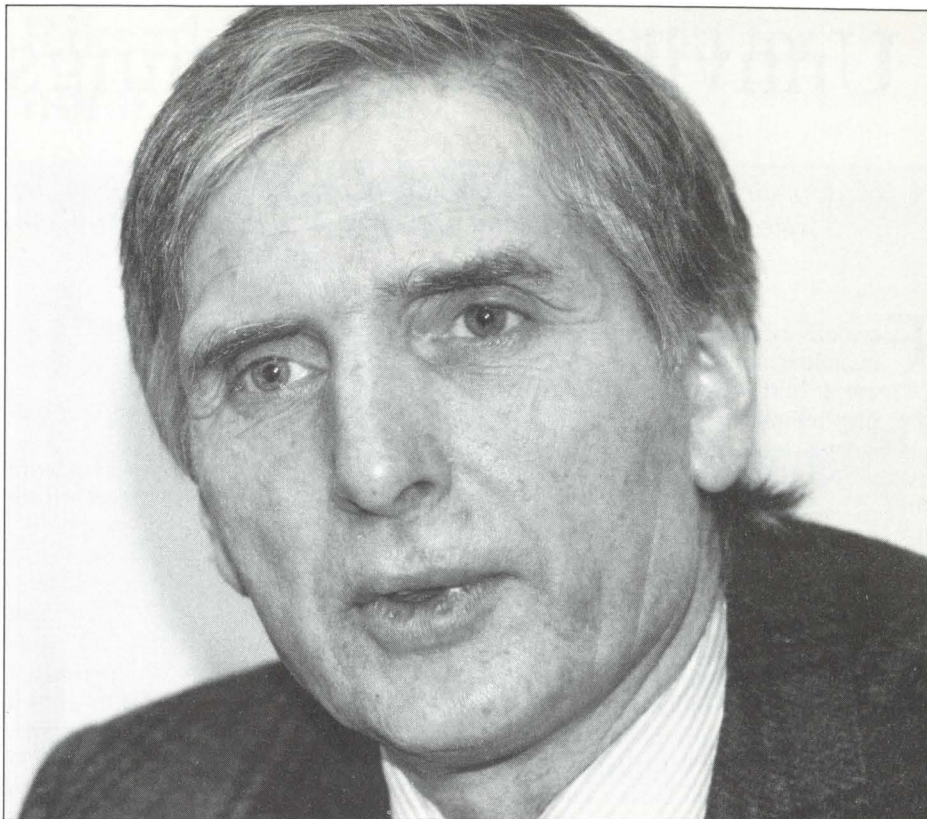

Foto: NTB

– Det må dessuten sies at det ikke er lett å endre en liten forsknings- og utredningsenhet der det meste av ressursene er disponert under trusselen om reell budsjettnedgang. Jeg må vel ta sjølvkritikk på at jeg ikke forstod dette før et år siden.

Sier Ottar Brox, som nå pakker ned bildene av sine to barnebarn fra kontoret

i Sognsveien i Oslo, og setter kurs for sitt gamle arbeidssted; Norsk institutt for by og regionforskning, NIBR. Forøvrig ønsker han *Alternativ Framtid* lykke til videre, hvis noen skulle være i tvil om det. □

utenfor Norge vurderer det faglige nivået i Norge som jevnbyrdig med den utenlandske forskningen. Brukerne påpeker at det har foregått en vesentlig nivåheving i løpet av de siste 10 årene. Av fagfeltene fremheves den geologiske forskningen.

En viktig side ved forskningsinnsatsen er at den har bidratt til en kompetanseheving i næringslivet ved at selskaper har rekruttert personell fra forskningsmiljøene. På den annen side anklages forskerne for å være for akademisk orientert. Kombinert med de fleste forskeres manglende industrierfaring skaper dette en avstand til brukermiljøene.

Nytte og relevans

Brukerne understreker at forskningsmiljøene har lyktes i fange opp industriens forskningsbehov. Forskningen er derfor relevant og har bidratt til en god basiskompetanse i industrien. Det er imidlertid mer uklart hvilke økonomiske resultater forskningen har bidratt til. Det antas at forskningsinnsatsen har hatt en meget beskjeden verdi for den enkelte bedrift, særlig på leverandørsiden. Dette

tilskrives at forskningen har vært for mye fokusert på forskning og ikke utvikling.

Til tross for dette viser opplysninger fra oljeselskapene at forskningsinnsatsens beregnede økonomiske verdi er omlag 2.3 milliarder kroner i 1990 og at tilsvarende verdi i leverandørindustrien er 110 millioner kroner for samme år. Dette tilsvarer henholdsvis 4.3% og 1.1% av årsomsetningen. Dette må ses i sammenheng med at den offentlige innsatsen i perioden 1985 – 1990 har vært på vel 1 milliard kroner, mens de tilsvarende private investeringene til den samme forskningen er omlag 500 millioner kroner. Hvorvidt dette er en god økonomisk avkastning av forskninginnsatsen, hersker det uenighet om.

En advarsel

I det foranstående har vi presentert evalueringene slik at det skal være mulig å foreta en grov sammenlikning mellom områdene. Her er en advarsel på sin plass: Programmene har hatt ulik lang

levetid. Noen har eksistert siden 1984/85 mens andre først har vært operative de siste årene.

Når vi legger til at de ulike evalueringsutvalgene har brukt ulike fremgangsmåter, tilsier det at vi ikke uten videre trekker for bastante konklusjoner om hvilke områder som har vært mest eller minst vellykkede.

Et ønske

Innsatsområdene var ikke bare tenkt å være forskningspolitiske virkemidler, men også i noen tilfeller næringspolitiske virkemidler. De fleste av evalueringene lider av den svakhet at utvalgene ikke eksplisitt sier noe om hvordan tilstanden både faglig og næringspolitisk var før programmene ble lansert. Dette gjør det vanskelig å si noe entydig om effekten av innsatsområdene både i en forskningspolitisk såvel som i en næringspolitisk sammenheng. For fremtiden er det å håpe at større vekt vil bli lagt på førbeskrivelser. □

Unnvikende forskningsevaluering?

Når formell evaluering har møtt betydelig motstand blant humanister og samfunnsvitere, kan det tildels være en sunn reaksjon mot evalueringer som på en tilslørende måte unnviker sin oppgave.

Formell evaluering av fagområder, institutter, forskningsmiljøer, osv. er i senere år blitt et viktig forskningspolitisk instrument. På noen områder, som naturvitenskap og medisin, synes slike evalueringer jevnt over å ha en nyttig funksjon. Det gjelder så lenge de ikke løsrives fra en tradisjonell innholdsmessig vurdering av de enkelte forskningsresultater, av deres holdbarhet og originalitet. Men selv innenfor naturvitenskap og medisin er det klart at en ensidig og ubevisst bruk av f.eks. bibliometriske metoder kan gi sterkt misvisende resultater (se *Forskningsspolitikk* 3-4/90). På andre områder er det tydeligvis vanskelig å sikre en solid basis i vurdering av forskningens innhold og verdien av evalueringene blir mer varierende.

To ferske rapporter illustrerer noen typiske problemer ved formelle evalueringer innenfor humaniora og samfunnsvitenskap. Den ene er en evaluering av hovedinnsatsområdet Kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT). Dette er et forskningsprogram administrert av to fagråd i NAVF, nemlig Rådet for humanistisk og Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning.

Den andre rapporten skisserer et system for løpende evaluering av anvendt samfunnsvitenskapelig forskning og spesielt institutter som driver slik forskning. Begge rapportene viser hvor lett evaluering har for å feste seg ved forskningens ytre organisatoriske former og gå utenom en vurdering av faglig innhold og resultater.

Faglige resultater bedømmes ikke

For KULT's vedkommende har departementet bestemt at det skal foretas to evalueringer, en organisatorisk og en faglig. At en evaluering av den organisatoriske hensiktsmessigheten i et forskningsprogram tar den faglige kvaliteten for gitt, dvs. i hovedsak overlater denne vurderingen til andre, er selvsagt. Problemet viser seg i dette tilfellet ved at den faglige evalueringen er blitt så lik den organisatoriske.

Den faglige evalueringen av KULT er utført av et skandinavisk utvalg. Ifølge mandatet fra styret i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) er formålet med evalueringen "å få vurdert om faglig innhold og resultater så langt oppfyller generelle kvalitetskrav og målsettingen for KULT, med sikte på muli-

Nils Roll-Hansen

ge endringer i målsetting og prioriteringer".

I følge utvalget har det imidlertid ikke vært mulig å gjennomføre noen "strikt vetenskaplig bedømming". Hovedgrunnen er ganske enkelt at det foreløpig foreligger alt for få resultater. Dessuten har resultatene hittil stort sett kommet i hovedfagsoppgaver, som "kommittén varken haft tid eller ansett sig ha behov att granska". De er jo blitt bedømt på normal måte ved instuttene, argumenterer utvalget videre, "och vi har inte nåtts av några opplysningar om att de skulle skilja sig i kvalitet från övriga i någon riktning" (s.61).

Med denne begrunnelsen nøyer komiteen seg, under overskriften "De faglige resultater" (den bruker selv anførselstegn), med å gi sitt syn på balansen i satsingen på de forskjellige emnegruppene. Det blir særlig pekt på at skolevesenet har fått urimelig liten oppmerksomhet og at moderne europeiske språk ikke er tatt opp i programmet. Dessuten nevnes at programmets kvotering til fordel for kvinner, særlig når det gjelder hovedfagsstipend, er problematisk fra "forskningens synspunkt" (S.77-78).

Utvalget sier altså forholdsvis klart fra at en vesentlig del av oppgaven ikke er utført. Forsåvidt kan man hevde at evalueringsrapporten bare er en nøktern beretning om resultatet. Det spørs likevel om ikke mange, både av de som leser rapporten og av de som bare hører om den, sitter igjen med et inntrykk av at det har vært foretatt en evaluering av faglig innhold og resultater av KULT-

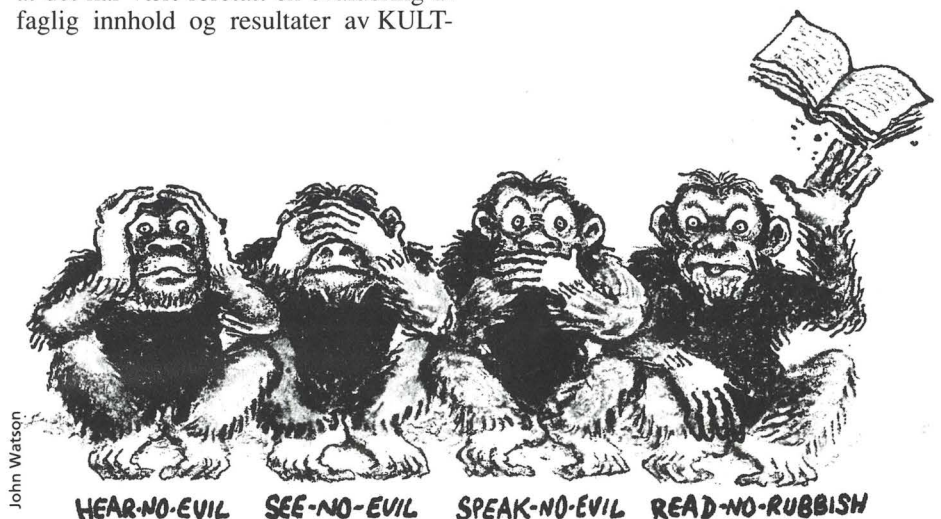
programmet, og at utfallet i alle fall ikke har vært negativt.

Det er et sunt prinsipp at den som har hatt ansvaret for utførelsen av et forskningsprogram ikke også bør ha ansvaret for evalueringen av det, slik det er i dette tilfellet. Men problemet med KULT-evalueringen er et annet. Det ser snarere ut til å være en metodisk svikt - en manglende sans for at en faglig evaluering, om den skal ha noen hensikt, må bygges opp fra vurderinger av forskningens resultater og innhold.

Automatisering av det faglige skjønn

At slik metodisk svikt forekommer, bekreftes av den andre rapporten, "Kvalitet og relevans" i samfunnsvitenskapelig forskning, fra et utvalg nedsatt av Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS). Utvalget ble bedt om å "utrede og anbefale kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning". Oppdragsgiveren, NORAS, ønsket kriterier både for institutter, forskning og forskere. (Hvor vidt oppdragsgiveren i omtalen av "forskning" har tenkt på forskjellen mellom å vurdere resultatene og prosessen, er ikke klart fra mandatet.)

Innledningsvis skriver utvalget at "kvalitet og relevans innen anvendt samfunnsforskning prinsipielt og i praksis er to sider av samme sak" (s.6). Dette virker umiddelbart rimelig siden det gjelder anvendt samfunnsforskning. Her er relevans et uomgjengelig krav, og den

avhenger åpenbart av at forskningen holder god kvalitet. Men spør man nærmere om hva utvalget ønsker å si, ligger en relativiserende utvisking av forskjellen mellom relevans og kvalitet snublen nær. Nemlig at kvalitet og relevans er samme sak, bare sett fra to forskjellige sider. Eller hva er det utvalget mener?

Innstillingen konsentrerer seg om evaluering av institutter. Kjernen i innstillingens forslag er en *indeks* for kvaliteten av institutter. Indeksen er satt sammen av en rekke "profiler" som skal gi et numerisk uttrykk for forskjellige sider ved virksomhetens relevans og kvalitet. Ingen av de foreslåtte "profiler" er imidlertid direkte knyttet til en vurdering av forskningsresultatets kvalitet. Man har valgt et sett med *indirekte* mål.

Antagelig vil en slik indeks korrelere rimelig godt med den faktiske kvalitet av forskningsproduktene for dagens norske institutter. Men det er ikke dermed godtgjort at indeksen er et velegnet instrument for å styre instituttene i retning av høy kvalitet og relevans. For eksempel borger det ikke for kvalitet at man oppholder seg i utlandet eller har utlendinger på besøk, momenter som begge inngår i indeksen. Alt avhenger av kvaliteten på virksomheten. Med en mekanisk indeks av denne typen er det også fare for at bevisste aktører vil utnytte systemet ved å prioritere virksomhet som gir positivt utslag på indeksen uten at forskningsresultatet blir noe bedre.

Hvorfor så unnvikende?

I begge disse rapportene er vurdering av faglig kvalitet stilt som et hovedspørsmål. Og i begge tilfellene går utvalget mer eller mindre utenom.

Det er lettere å la være å gå inn på en vurdering av enkelte forskningsprodukter, spesielt når uenigheten om hva som er godt og dårlig er dyptgående, slik den er innenfor mange deler av samfunnsvitenskap og humaniora. Men hva oppnår man med slik overfladisk evaluering?

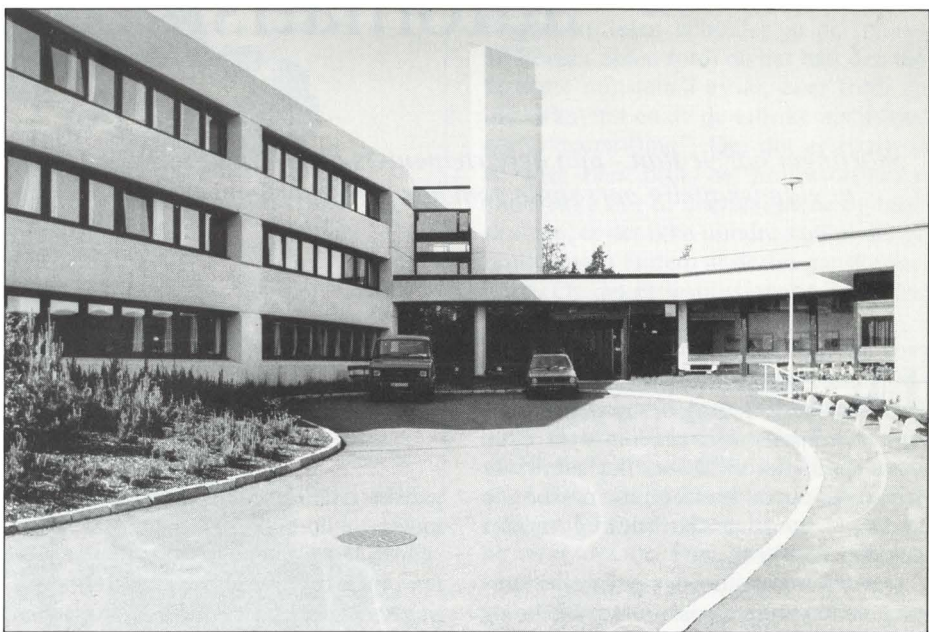
Kanskje burde man heller satse på å stimulere den interne faglige debatt og kritikk, legge press på forskjellige "skoler" til å ta hverandre alvorlig og gå inn i en forpliktende dialo g. På sikt ville det legge et bedre grunnlag også for formell evaluering.

KULT-evaluering. Evaluering av hovedinnsatsområdet Kultur- og tradisjonsformidlende forskning, Rådet for humanistisk forskning (RHF), Oslo, oktober 1991.

Kvalitet og relevans. Om kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning og for institutter utenfor universitets- og høyskolesektoren.

NORAS-utredninger 1991:1.

Riksarkivet – et knutepunkt for norsk forskning

Hans Skoie

Riksarkivet feirer i disse dager 175 år. Institusjonens betydning for forskningen er stor – noe også et internasjonalt evalueringspanel understreket i 1991. Men arkivet er avhengig av at omverdenen avleverer materiale rutinemessig. Her svikter det tildels i både lovverk og praksis.

Vi var selvsagt glade for at evaluatørene i hovedsak konkluderte så positivt, sier riksarkivar John Herstad, som er historiker og bl.a. har lang "fartstid" i NAVF.

– Våre EDB-løsninger og kompetanse ble bl.a. ansett å være blant de beste i verden på arkivområdet. Men utvalget fant også mangler: fravær av en nasjonal arkivlov, sen avlevering av arkivmateriale fra mange instanser og svak dokumentasjon av deler av det vi allerede har arkivert.

– Er det tegn til forbedring?

– Ja, jeg er glad for å kunne si at Gjærevoll-utvalgets påpeking i 1981 av arkivverkets svake posisjon for forskningsformål i Norge nå langt på vei er gjort til skamme. En fordobling av arkivmengden og en vesentlig økning i tilgjengeligheten av vårt arkivmateriale gjennom nye kataloger på 1980-tallet borger for det.

Men vi trenger en kraftig utvidelse av vår magasinkapasitet - noe tomten heldigvis tåler godt. Dessuten er det fortsatt mange offentlige etater som ikke har

avlevert sine arkiver til oss og som nå "står i kø" for å få avlevere.

– Det gjelder også sentrale forskningsinstitutter?

– Ja, dessverre. Presseoppslaget nylig om manglende avlevering fra Universitetet i Oslo pekte på et reelt problem. Men dette blir det ganske snart en endring på. Selv forskningsrådene – bortsett fra NTNf - mangler vi. Det positive på dette feltet er KUF, som alltid har hatt orden på avleveringene.

– Dere ble ikke med over i KUF ved den siste reorganisering av departementene, men forble i Kulturdepartementet. En fordel?

– Jeg er noe urolig for dette på lang sikt. Det er første gang vi ikke følger universitetene - noe som kan bli problematisk både fra et budsjettspunkt og i et forskningspolitisk perspektiv.

– Hvem bruker Riksarkivet?

– Ikke bare historikere, som mange vil tro, men brukerne er hovedsakelig samfunnsvitere og humanister i de fleste disipliner. I tillegg har vi naturligvis mange slektsforskere.

Vår egen stab skal framover stå for et større innslag av forskning, samtidig som det startes opp universitetsutdanning (semesteremne/grunnfag) i arkivkunnskap ved Universitetet i Oslo med stor medvirkning fra vår side. Dette har jeg store forventninger til.

Nå kommer forøvrig en *Håndbok for Riksarkivet* med en samlet og kommentert oversikt over våre arkiver. Den er en stor jubileumsgave til oss selv og til forskerne, som vi venter oss mye av.

□

Automatisk professor – automatisk fordel?

Stortinget har vedtatt - mot departementets anbefaling, men med Norsk Forskerforbunds aktive pådriv – Den at videnskapelig personale som har professorkompetanse, også skal ha professors tittel og gasje.

Erik Egeberg

Dette er altså noe Stortinget allerede har besluttet, og det er dermed for sent å komme med råd om å la dette være fordi det er dumt. Nu må vi se fremover og da konsentrere oss om to spørsmål som ganske naturlig melder seg. For det første:

Hvordan omsette det generelle stortingsvedtaket i praksis ved de tallrike og forskjelligartede institusjoner det gjelder? De mange enkeltspørsmål som her må avklares, har Stortinget valgt å se bort fra (om det da har hatt noen anelse om deres eksistens). Men allikevel – dette punktet kan vi foreløpig la i ro; Universitetsrådet har nedsatt en komité som har gjennomgått problemkomplekset og gitt sine anbefalinger. Det burde på det grunnlag være mulig å komme frem til noenlunde rimelige og anvendbare ordninger.

Topp- og mellomstilling sammen- smeltes

Det andre punktet er viktigere, det dreier seg om forhold ingen komité kan gi løsning på. La det med en gang være sagt: Den nye ordningen har ubestridelige gode sider. Dem kan vi imidlertid la ligge; det er ikke de som vil skape problemer i fremtiden. Isteden vil vi se på de langsiktige og dyptgripende følger av stortingsvedtaket som kan virke negativt inn på mobiliteten, prioriteringsfriheten og karrieremønstret, og dermed true livet ved norske universiteter og høyskoler.

Hvor alvorlige følgene blir, vil avhenge dels av fortolkningen og implementeringen av stortingsbeslutningen, dels av de muligheter beslutningen aktualiserer for videre utvikling av det norske videnskapelige stillings- og gradssystem. Stortingsvedtaket er nemlig ikke noe isolert fenomen. Det står i en bestemt sammenheng, og selv om fremtiden ikke automatisk lar seg utlede av fortiden, er det viktig å klargjøre linjene bakover - i det minste for å se hvor det vil bære hen dersom intet blir gjort for å gi utviklingen en ny retning. Og den retningen utviklingen hittil har hatt, har

ganske tydelig pekt frem mot en tilnærming mellom de to typer faste videnskapelige stillinger, toppstillingen (professoratet og dosenturet) og mellomstillingen (førsteamanuensis- og amanuensisstillingen).

Hvordan så i lys av dette forsøke å øyne stortingsvedtakets implikasjoner? Er vi nu kommet så langt at vi ser en sammensmeltning av topp- og mellomstillingen? Og hvis ikke, hvor mye står så igjen?

Formelt har ingen sammensmeltning funnet sted. Vedtaket gir bare adgang til oppflytning i toppstillingskategorien for personale som er kvalifisert. Ikke desto mindre vil mellom- og toppstilling nu fungere som en kategori, her er det alt skapt en sterk presedens av forholdet mellom amanuensis (universitetslektor) og førsteamanuensis. Det eneste som kan modifisere en reell sammensmeltning, er begrensninger i adgangen til å søke seg bedømt for opprykk eller i iverksettelsen av opprykket, likedan innførelsen av lønnsmessig og annen differensiering mellom de "ordinære" professorater, som er besatt ved konkurranse, og "opprykksprofessoratene". Stortingets vedtak nevner intet om slike begrensninger, og det er lite trolig at de vil komme – og enda mindre sannsynlig at de vil la seg opprettholde; i det videre kan vi derfor se bort fra dem.

Mobiliteten svekkes

Dermed er det også mindre interessant om en videre sammensmeltning vil finne sted ved en tittelharmonisering (f.eks. ved at førsteamanuenser omdøpes til "adjunktprofessorer" e.l.) eller ved fastsettelse av professor som laveste faste stillingskategori. Det vesentlige spørsmål blir hvordan den faste enhetsstilling (førsteamanuensis med automatisk kvalifikasjonsopptrykk til professor) vil fungere i vårt universitets- og høyskolesystem.

mest åpenbare følge av enhetsstillingen blir at systemet vil miste den motivasjonen til mobilitet som et flerstillingssystem innebærer. Før kunne den profesorkompetente førsteamanuensis søke et professorat ved en annen institusjon dersom det ikke fantes noe ledig ved egen. Samtidig kunne institusjoner tiltrekke seg personale ved å forespeile professorater.

Mens de positive sider av nyordningen hovedsakelig gjelder individuelle forhold (som rimelig nok er et fagforbunds primære interessefelt), er dette en faktor av største betydning for systemet som helhet; med "doseringen" av professorater på institusjonene hadde departementet som koordinerende instans en mulighet til å dirigere høyt kvalifisert videnskapelig personale til institusjoner med "de naturlige forhold" mot seg.

Det finnes uttalelser som tyder på at Stortinget har trodd at vedtaket vil gavne distriktene; er det tilfellet, har man tatt grundig feil. Vi kan sammenligne universitets- og høyskolesystemet med et sluseanlegg; skal vannet opp, må det gjøres noe aktivt for å få det dit og holde det der. Nu er imidlertid slusene åpne, og vannet renner ned - til Syd-Norge. Hvorfor være professor i Tromsø eller Alta (det siste blir jo også teoretisk mulig), hvor det er mørkt og kaldt, hvor miljøene er små og biblioteksforholdene besværlige, hvor det koster en formue å komme på ferie på Østlandet (for ikke å snakke om det egentlige Syden) - når man kan få den samme stilling i Kristiansand, Grimstad, Halden eller Stavanger? Og mer enda - hvorfor i all verden søke seg til kostbare og avsidesliggende steder hvis man er dyktig nok til å få noe annet? Ja, hvorfor søke seg noe sted i det hele tatt?

Skillet mellom høyskole og universitet utviskes

Den neste følge av enhetsstillingen er kanskje ikke like åpenbar, men den er ikke mindre alvorlig. Nu er nemlig det funksjonelle skille mellom universitet

og høyskole langt på vei utvisket. – Det må da være deilig! vil vel noen si. – Norge må jo være kulturnasjon nr. 1 når det med sine fire millioner innbyggere i gavnet har et sted mellom femti og hundre universiteter.

Akk, var det bare så vel. For det er intet som tyder på at staten vil stille de materielle ressurser til rådighet som kan gjøre høyskolene til mini-universiteter. Men med professorater vil kravet om hovedfags- og doktorandundervisning uvegerlig melde seg (hva skal man ellers med professorene?) - og dermed risikerer man at de ressurser som er samlet for å holde i alle fall fire universiteter oppe, spres utover.

Universitetet i Tromsø er ikke lenger bare det vanskeligst stilte av disse universitetene, det står i fare for å havne i siste pulje i en flokk på bortimot hundre. Allikevel var det ikke bare sin egen institusjon rektor Narve Bjørge hadde i tankene da han i sin tid dissenterte i Hernes-komiteens innstilling; for sammen med Norges nordligste universitet ligger de øvrige mest perifere institusjoner. Om skolen heter universitet eller ei, spiller jo i denne sammenheng ingen rolle mer.

Dette burde være ille nok, men det finnes faktisk nok et viktig moment, nemlig den enkelte institusjons mulighet

til intern prioritering ved stillingsdifferensiering. Tettheten av professorater i det enkelte fag vil for fremtiden langt på vei være tilfeldig.

Svekkelse av karriereaspektet

Det mest betenkelige er forresten ikke nevnt ennå - professortittelens (og dermed universitetslærerens) posisjon i samfunnet. Det heter riktignok at kravene til professorkompetanse skal skjerpes, men med mindre det tas helt bestemte forholdsregler (f.eks. innførelse av en habilitasjonsgrad), gjør man nok klokest i å betrakte snakket om skjerpelse som en besvergelse, et forgjeves forsøk på å endre verden med fromme(?) ønsker. Det er vel neppe noe tvil om at et større antall professorer snarest vil senke gjennomsnittskvaliteten.

Også erfaringene med førstestillingsopprykk burde gjøre en betenkt, særlig når man betenker at opprykksreglementet her faktisk angir et mer presist nivå enn den usus som er eneste holdepunkt ved professorater – allikevel er det ikke gått bedre enn det er. Videre vil mange bli professor i ganske ung alder. Unge professorer er vel og bra, men hva skal de bli etterpå? Karriereaspektet blir uvegerlig svekket, og mennesker som ganske tidlig stanser opp både mht. stillingsart og avlønning, vil som regel se

seg om etter noe annet.

Og alt tyder på at vårt samfunn vil utvikle seg i en retning som gir universitetspersonale innenfor alle fagområder stadig fler og mer fristende tilbud. Professortittelen beholder jo personalet allikevel - enten fordi de har hatt den det fastsatte minstemål av år, eller fordi de blir tilknyttet en av de tallrike institusjoner i "toerstilling". Om det er riktig at en mer raus bruk av professortittelen kan trekke fler til universitetene og høyskolene, er det ikke mindre sant at denne bruken også får dem ut derfra ganske fort igjen. Og det er institusjonene ikke tjent med.

Med en bruk av professortittelen som er sterkt utvidet og som ikke binder den til noen betenkning, er vi faktisk ikke så langt fra en tilstand hvor professor forvandler seg fra en stillingsbetegnelse til angivelse av et kompetansenivå eller endog til en videnskapelig grad et stykke over doktor. Den kraftige nedskjæring av doktoravhandlingens omfang i forbindelse med de nye grader har faktisk etterlatt et hull som kanskje kan fylles av en grad "professor". Da risikerer vi å havne i en tilstand hvor det å være professor på gammelmåten – altså undervise studenter – er den minst attraktive måten å være professor på. Da vil universiteter og høyskoler få alvorlige problemer med å skaffe endog middelmådig personale – og Norsk Forskerforbund med å hverve medlemmer.

Dette var da svært så pessimistiske utsikter, vil vel noen si. Finnes det ingen utveier? Jovisst. Det finnes ett probat middel: penger. Når staten ikke lenger kan lokke med professortittelen for å få folk dit de trenges, så får man betale dem isteden. (Om det skjer i form av bedre gasje, større driftsbudsjett, mer avlastning av rutinearbeide osv., er av underordnet betydning). Jeg tviler bare på at staten er rede til å betale; den har bestandig hatt den stygge vane å ville ha alt til underpris.

Erik Egeberg er professor ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.

Det humanistiske hovedfaget og den nye doktorgraden

Hovedfagsstudiet i humaniora tar mer tid enn på de øvrige fagområder. Ved eksamen har en cand. philol. samme gjennomsnittsalder – omkring 34 år – som doktorander i andre fag. Er forskningspretensjonene på hovedfagsnivå blitt for store? Etter at dr. art.-graden er innført må kandidatene likevel videre til doktorgradsstudiet for å få sin forskerutdannelse.

Framover vil det normalt kreves doktorgrad av søkere til faste stillinger i universitets- og høyskolesektoren. Dette er en radikal endring i humaniora, hvor mindre enn en fjerdedel av det faste vitenskapelige personalet har doktorgrad. Forandringen blir vidtrekkende også fordi den kommer samtidig med et markant generasjonsskifte i humanistisk forskning.

Sterkere enn andre fagområder har humaniora vært berørt av etterkrigstidens svingninger i studenttall og økonomiske rammevilkår. Studenttallet økte kraftig på 60- og 70-tallet. Det samme gjorde antall vitenskapelig ansatte fram til midt på 70-tallet - det var vanlig å rekruttere direkte fra hovedfags- eller magistergradsnivå. Men deretter var det nesten fullstendig stans i nyrekrutteringen til forskning - man taler om en "tapt forskergenerasjon". Og noe senere gikk studenttallet kraftig tilbake, særlig i sko-

Vort Universitet plejer aarligt at møde op med saa overvældende en Høst af Kandidater ... En uventet Tørke i disse Aar har imidlertid faaet det til at hentørres og døje Goldheds Tort. Derfor staar alle med himmelvendte Øjne og haaber paa Regnskyer...

Ludvig Holberg: Festtale for Baccalaureat-kandidater, 1720.

lefarene. Også i den videregående skolen var nemlig behovet for ferdige kandidater i stor grad dekket.

Utsiktene til ansettelse på begge nivåer er bedre for dagens studenter. Årsaken er den store aldersavgang som kommer de nærmeste 5-15 år blant de som ble ansatt i vekstperioden. Allerede nå merkes en betydelig revitalisering av de humanistiske fag. Det er stor studenttilstrømning, som kan forventes å holde seg ut fra arbeidsmarkedsutsiktene i skolen. Og det er økte muligheter for rekruttering til forskning. Som brobyg-

Gunnar Sivertsen

gere over det kommende generasjonsskiftet skal dagens universitetslærere utforme kompetansekravene til studentene gjennom et annet gradssystem enn de selv kvalifiserte seg gjennom da de fleste av dem ble ansatt før 1975.

Den nye *dr.art.*-graden er ment å forberede og gi adgang til karrierens vesentligste forskningsinnsats. Forholdet har nesten vært omvendt for den særstilling *dr.philos.*-graden har hatt i de humanistiske fag. Derimot har kandidatens prestasjoner ved høyere grads eksamen hatt stor betydning ved rekrutteringen til forskning. Gode hovedfags- eller magistergradsavhandlinger har vært det fremste kriterium på om studenter har egnet seg som forskere. Studenter med forskerambisjoner har lagt mye arbeid ned i avhandlingen og satt standarder for andre studenter.

Disse standardene har antakelig økt med tiden. Avhandlingenes omfang har i alle fall økt. Det samme gjelder studietidens lengde, som NAVFs utredningsinstitutt har registrert gjennom de siste tyve år. Noe av forklaringen er antakelig at fagene gjennom økt spesialisering har

vokst i bredden, samtidig som man har forsøkt å bevare helheten i pensumkravene på hovedfagsnivå. Dessuten er konkurransen blant kandidater med forskerambisjoner relativt skarp i de humanistiske fag. Til forskjell fra andre fagområder foregår nesten all humanistisk forskning innenfor universitets- og høyskolesektoren, hvor bare et fåtall av de mange kandidatene kan ansettes. Flertallet har sitt arbeidsmarked i skoleverket, i tradisjons- og kulturformidlen- de institusjoner, i mediene og i den offentlige forvaltning på kultur- og utdanningssektoren.

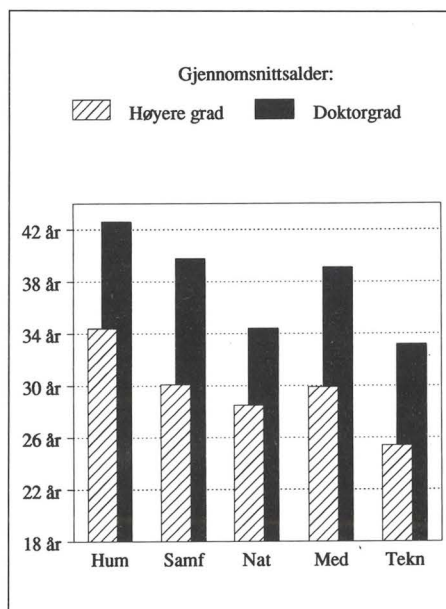
Hovedfagsstudiet gir fra nå av *utelukkende* formell kompetanse på dette eks- terne arbeidsmarkedet, mens forskerut- dannelsingsfunksjonen er flyttet til doktor- grads nivå. Dette er en utfordring som fagmiljøene har mottatt med blandede reaksjoner. Enkelte har hevdet at hoved- fagsordningen bør utgå, fordi man har fått det nye doktorgradsstudiet - andre at den nye doktorgraden bør tildeles alle som tar hovedfag. Begge synspunkter

.. et Lands Ære bestaaer ikke derudi, at der skrives mange, men at der skrives faa og gode Bøger. Saadant kand naturligen ikke ventes, naar unge Mennesker i fleng holdes til aarligen at publicere Skrifter, og naar man siger: gjør dit Skrift færdig til Trykken, om du vil have din Kost og dit Stipendium.

Ludvig Holberg: Moralske Tanker, Libr. III, Epigr. 68, 1744.

viser at man ikke ser noen nivåforskjell mellom det tradisjonelle humanistiske hovedfaget og den nye doktorgraden som er innført etter modell fra andre fagområder.

Men dersom det ikke er noen nivåforskjell, bør det føre til bekymring snarere enn selvros. Studentene betaler eventuelt dyrt for forskjellen mellom faktisk og formell kompetanse, særlig nå etter at

studiefinansieringen i sterkere grad er blitt koblet til gjennomføring på normalt tid. Og de få som skal bli forskere pålegges i praksis å kvalifisere seg to ganger.

Som humanist forstår jeg likevel frykten for "devaluering" av det humanistiske hovedfaget. Både doktorgradsreformen og stimulerings- og kontrolltiltakene som skal sikre gjennomføring av hovedfag på normalt tid har vært lansert i 80-tallets enøyde økonomistiske terminologi med krav til "kandidat-produksjon", "gjennomføringshastighet" og "måloppfyllelse". For en humanist er

... jeg maaler altsaa ikke min Rektortids Resultater efter Antallet af de Baretter eller Magisterhatte, som man i aar har sat sig paa Hovedet, men efter Studenternes Fremgang, som paa vises gennem Prøver, samt gennem velfordøjede Arbejder, der vil bli staaende i Evighed.

Ludvig Holberg: Avskjedstale som rektor ved Københavns Universitet, 1736.

vakre ord fra politisk hold om at man ønsker "mer forskning og utdanning pr. investert krone" den rene og skjære reduksjonisme.

Men viktigere er det at de faglige standarder og innholds krav i humaniora tradisjonelt har vært forankret i *embetsstudiet* som målestokk. Allerede ved begynnelsen av landets universitetshistorie ble en humanistisk embetseksamen etablert som en fjerde utdanningsvei ved siden av de øvrige utadrettede studier i teologi, juss og medisin. Gjennom nivå- og innholds kravene til embetseksamen uttrykker de humanistiske fag sitt spesielle ansvar overfor og nære tilknytning til skoleverket, landets kulturinstitusjoner og de allmennkulturelle og folkeopplysende oppgavene som det har vært samfunnets forventning at de ivaretar.

På denne bakgrunn kan den nye doktorgraden fortone seg som et fremmedelement og et mangelfullt alternativ til et hovedfag som kanskje i praksis har krevd tilsvarende arbeidsinnsats og originalitet i de vitenskapelige bidrag fra studentene. Mens *dr.art.*-graden vil stimulere til spesialisering og internvitenskapelig publisering, har man i fagtradisjonene lagt vekt på at hovedfagskandidatene skulle ha vide kunnskaper og god formidlingsevne overfor allmennheten.

Men både *dr.art.*-graden, de nye formelle krav til vitenskapelige nyansatte og den skjerpede innsats for å få hovedfagsstudentene til å gjennomføre på nor-

Forts. neste side

Den autodidaktisk-monografiske metode

Humanistisk forskning står foran et markant generasjonsskifte som skyldes at mange ble nyansatt ved universitetene fram til 1975, men svært få deretter, og at det framover vil komme en betydelig nyrekruttering som følge av aldersavgang. I gapet mellom forskergenerasjonene finnes en mellomgenerasjon som i tråd med humanistisk fagtradisjon - men formålsløst ut fra omstendighetene - leverte omfangsrrike hovedfagsavhandlinger med forskningspretensjoner.

Som forskningsbidrag har avhandlingene hatt liten betydning i ettertid, både hva angår de videre forskningsaktiviteter ved universitetene og kandidatens egne karrierer utenfor. I dag har de nok størst interesse ut fra den bemerkelsesverdige forskningsmetoden - den *autodidaktisk-monografiske* - som ble benyttet i mange av dem. Metoden var arbeidskrevende (ett år utover normalt tid i mitt eget tilfelle) og ble utformet i dyp gjeld til fagtradisjonene og det aktuelle studiemiljø (mitt siste avdrag betales i år 2005). Her er en punktvis oversikt over metodens hovedelementer:

1. Internaliserte normer ved starten

- * Du skal overgå dine lærere
- * Du skal holde dommedag over forgjengere
- * Du skal reise en milepæl
- * Du skal ikke synes før den står der

2. Resultater underveis

- * Kun innledende fase og ferdig manus veiledes
- * Den endelige emneavgrensning utgjør 10% av den opprinnelige
- * Men sidetallet blir dobbelt så stort
- * Og det tar dobbelt så lang tid

3. Endelige resultater

- * Milepælen står der, men utenfor allfarvei
- * Du velter den med en ironisk-monologisk hatanstrengelse
- * Du lenker deg til steinen og hopper i en dyp brønn
- * Etter to år løsner du lenken, kommer opp, og er et helt annet sted.

Høyere utdanning utenfor universitetene

*På 1960-tallet begynte man relativt systematisk i mange vestlige land å etablere en rekke høyere utdanningsinstitusjoner som alternativer til universitetene. Man ønsket bl.a. en større differensiering innenfor høyere utdanning – og i lys av dette så man et særlig behov for å bygge ut kortvarige, yrkesrettede utdanningsveier – gjerne på ikke-tradisjonelle områder.
De norske distriktshøyskoler føyer seg inn i dette mønstret.*

OECD har fulgt utviklingen av en rekke av de nye institusjonene av denne karakter og ser nå langt lysere på utviklingen enn tidligere. Rapporten *Alternatives to Universities*, som kom i 1991, er i så måte interessant lesning. Denne representerer en oppfølging av rapporten *Short Cycle Higher Education* fra 1973.

I den nye rapporten har man studert utviklingen innenfor høyere utdanning i 10 medlemsland – deriblant Norge. Hovedrapportens analytiske del er laget av Claudius Gellert fra Italia og John Pratt fra England. I tillegg inngår en sammendrags- og policydel som står for OECD-sekretariatets regning.

Forfatterne konstaterer at med unntak av Italia står den alternative sektoren for 20 til 60 prosent av studentmassen – og denne andelen har vokst i de fleste av landene. Sektoren er m.a.o. numerisk sett blitt relativt styrket på 1980-tallet.

Yrkesorientering

Utdannelsens yrkesorientering representerer et karakteristisk og dominerende innslag. Dette er blitt ytterligere styrket på 1980-tallet og har gitt sektoren "a distinctive profile", ifølge rapporten. Institusjonene har vært lite preget av klassiske akademiske verdier og har lagt vekt på kort studietid og at lærerne skal ha yrkeserfaring snarere enn forskningserfaring. Samtidig konstaterer forfatter-

Hans Skoie

ne med en viss overraskelse at etterutdanningsinnslaget ikke er blitt så stort.

På 70-tallet tenkte man seg en utvikling mot store "multipurpose"-institusjoner – integrerte høyskolesentra, men i stedet har et mangfold av institusjoner med ulike faglige tyngdepunkt blitt det dominerende innslag.

I takt med arbeidsmarkedet

De alternative institusjonene har vært i stand til å rekruttere en tallrik student-skare med en noe bredere sosial bakgrunn enn for universitetssektoren. Særlig interessant er det kanskje at studentene har vært i stand til å hevde seg vel så godt på arbeidsmarkedet som sine universitetskolleger. Yrkesorienteringen og en rask og fleksibel tilpasning til arbeidsmarkedet i institusjonenes utdanningstilbud, fremheves i denne forbindelse. Man har snarere stått overfor "employment drift" enn den "academic drift" som man var så opptatt av tidlig på 1970-tallet.

Derimot rapporteres at overgangen til universitetsstudier er jevnt over beskjedent - noe som står i klar kontrast til situasjonen ved de norske distriktshøyskoler for tiden.

ethos og gitt dem legitimitet.

Med den nye graden kan den vitenskapelige videreutvikling av fagene primært skje på doktorgradsnivå og blant de vitenskapelige ansatte. Her bør den nye graden kunne bli en stimulans for fagmiljøene. Den introduseres sammen med en bedre organisert forskerutdanning, økte antall doktorgradsstipend og bedre muligheter for internasjonal deltakelse - med andre ord bedre forskningsvilkår enn den allminnelige hovedfagsstudent og den ofte ensomt arbeidende humanistiske stipendiat tidligere har hatt. Den nye graden er også bedre tilpasset det tredelte gradssystem som stipendiatene møter blant kolleger utenfor Norge.

Utvisking av sektorgrenser

Forfatterne konstaterer at også universitetene for tiden gjennomgår mange forandringer i den vestlige verden - ikke minst som følge av et nærmere samarbeid med industrien. I noen grad innebærer det at grensene mellom sektorene utviskes ("get blurred"). Det mener OECD-sekretariatet at ikke nødvendigvis er så farlig. De konkluderer med at:

The essential issue is to ensure that the higher education system as a whole fulfils the multiple functions which modern society requires: providing general and vocational programmes, initial and continuing education, short and long courses. It is less important whether these different provisions are offered in the university or the non-university sector, so long as they are catered for, in whatever setting, with a minimum of administrative or organisational barriers.

Etter vårt skjønn representerer denne rapporten oppmuntrende lesning og gir også på flere måter et interessant alternativ til mye i den norske utvikling i den regionale sektor. Emnets viktighet innebærer også at OECD-rapporten bør følges av nye studier som også gir en mer utførlig empirisk dokumentasjon. På dette punkt er rapporten noe ujevn og mangelfull.

Alternatives to Universities. OECD, Paris 1991.

Forts. fra forrige side

maltid er kommet som realiteter som universitetslærere ikke kan bestride ved å forsikre fagene bak ideelle nivåkrav som studentene må betale dyrt for. Det er i stedet mulig å se reformene som en positiv anledning til å beskikke sitt hus:

Gjennom mange år har de humanistiske fag selv deltatt i en utvikling mot økt spesialisering og større vekt på internvitenskapelig kunnskapsakkumulasjon og publisering etter mønster av andre fag. Dette er ikke negativt i seg selv, men fagene har samtidig fjernet seg mer fra den utadvendte formidling og brede orientering, som på mange måter har vært de humanistiske fagenes

Så kan man ta som utgangspunkt at man har et hovedfag som kun gir formell kompetanse på det eksterne arbeidsmarkedet. Hovedfaget kan reddykes i denne retningen ut fra en realistisk oppfatning av den kompetanse kandidatene vil trenge i sine yrker. I tråd med dette bør humanioras utadrettede funksjoner kunne revitaliseres.

Avhandlingen er en del av hovedfagsstudiet som for all del bør beholdes. Arbeidet med den fremmer en selvstendig evne til systematisering, kritisk behandling og skriftlig framstilling av store informasjonsmengder, samt til langsiktig planlegging og gjennomføring. Nær sagt uavhengig av emne og faglig bakgrunn gir dette kandidatene en

“Livet i fjæra”

heter en utmerket bok, som forteller om akkurat det. Forfatteren, Kirsten Bergen, har innenfor rammen av få sider greidd å fortelle oss godt og instruktivt om mye av det som rører seg på de ganske små dyp nær stranda. Boka kom først ut i 1964, og deretter i flere opplag.

I tillegg til sine egentlige fortrinn, minner den oss om en del skjelheter ved mye av det som sies om den store betydningen av at forskningsresultater formidles.

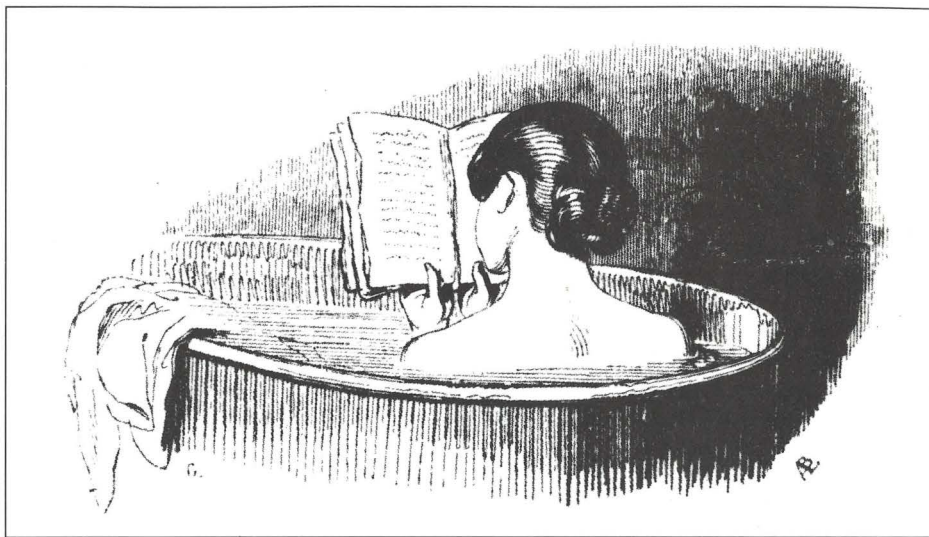
Slike appeller blir ofte en eksersis i diffus moralisering heller enn en drøfting av konkret behovsdekning, og dette skal jeg si noen ord om.

For det første er denne boka orientert mot et betydelig, men likevel avgrenset, publikum: den badende og vassende del av befolkningen. Den er laget med dette publikum for øyet, og nettopp derfor er den god og vellykket. Den har ikke preg av masete forskningsmisjonering, den bare gir informasjon som kan være grei å ha. Ofte har dessverre ikke appellen om formidling noe slikt konkret siktepunkt, det er bare et påbud av typen “noen venter på ditt brev”. Da er det bra at noen tenker mer konkret på et bestemt informasjonsbehov og som er opptatt av om det finnes en god brosjyre eller bok som forteller levende og korrekt om svakstrøm, om pasienters rettsstilling, eller problemer i tilknytning til kvikkleire og ras. Eller livet i fjæra.

For det andre bærer den ikke preg av å være en botsgjerning for at man ikke har formidlet nok før. Atskillige appeller om at det må formidles mer, er liksom rettet mot forskerne, som bør ha dårlig samvittighet. Å formidle er liksom en tung plikt, som forskerne ikke tar alvorlig nok. Man greier gjerne også å få inn et spark til forskere som først og fremst forsker og glemmer at det ofte har vært de beste forskerne som klarest har fortalt

betydelig styrke på arbeidsmarkedet og er den virkelig store forskjell på eksamen av lavere og høyere grad. Men avhandlingenes format og forskningspretensjonene på hovedfagsnivå bør nedtones, og det bør skje i praksis i veiledningen og bedømmelsen av avhandlingene.

Skjer dette, er det ut fra min erfaring (som er antydnet under tittelen “Den autodidaktisk-monografiske metode”) liten grunn til å frykte “nivåsenkning” av hovedfaget, dersom det strammes så mye inn at man oppnår en gjennomsnittlig studietid nærmere den normerte. Undersøkelser har vist at et mer aktivt og forpliktende studiemiljø kanskje er den mest virkningsfulle faktor som

Ulf Torgersen

almenheten om hva de driver med. Det leveres dessuten mye opplysningsvirksomhet, ifølge universitetsundersøkelsene til NAVFs utredningsinstitutt. Forestillingen om “elfenbenstårnet” er galere i Norge enn i mange andre land.

For det tredje er den som nevnt en bok, riktignok ikke spesielt stor, men likevel en bok. Dette formatet er naturlig for dem som ikke først og fremst er opptatt av å fortelle om forskernes spennende liv, som egentlig er temmelig på det jevne, eller av at avislesere skal få

fremmer god studieprogresjon. Mer struktur, tettere oppfølging og forpliktende oppgaver kan langt på vei gis studentene i de humanistiske fag uten at man mister de mulighetene til fordypelse og selvstendig opparbeidet kunnskap som særkjenner disse fagene.

Man har heller ikke noe å tape på å erkjenne at nettopp dette særtrekk også har sin skyggeside. En slags implisitt norm om at enhver sitter høyest på sin egen tue har ofte hindret et aktivt samarbeid mellom veiledere og studenter i humaniora.

Gunnar Sivertsen er seniorutredet ved NAVFs utredningsinstitutt.

nok forskning til frokost. (Det siste er for øvrig et felt hvor “Det Beste” har ytet svært mye allerede.) En kaskade av mindre artikler om laserstråler, kinesisk muggsopp og irske runer vil sikkert gi et inntrykk av at universitetet ikke ligger på latsiden, men det er boka, gjerne LÆREBOKA, som er formidlingens vesentligste form, om ikke den eneste.

Det er selvfølgelig ikke av veien med litt uforpliktende almindanning. Jeg har all respekt for “universitetets radioforedrag” fra 1930-årene, da man uten frykt for upopularitet lot folk snakke i 20 minutter i trekk, uten tonefølge. Det finnes også eminente populærframstillinger som man bare må undre seg over at skolen ikke kaster seg over. Men dette understreker igjen at utgangspunktet må være et konkret formål, ikke forsøk på å utforme generelle og strenge leveregler for forskere. Av og til sies det nesten rett ut at all forskning bør formidles. Årelangt kjennskap til forskning gir meg grunn til tvil; vi bør neppe beklage at så mye forskning “samler støv i skrivebordsskuffen”, som det ofte heter. Livet i skuffen er vel ikke så morsomt som livet i fjæra, men det kan ofte være best slik.

Ulf Torgersen er forsker/professor II ved Institutt for sosialforskning (INAS).

Flere forskerrekruiter i de matematisk-naturvitenskapelige fag?

Anslag viser at det matematisk-naturvitenskapelige fagområdet kan få et rekrutteringsproblem i årene framover. Dette gjelder særlig for forskningen i instituttsektoren og i næringslivet. Rekrutteringssituasjonen i universitets- og høyskolesektoren (U&H-sektoren) ser derimot ut til å bli mer tilfredsstillende.

Dette viser en undersøkelse foretatt av NAVFs utredningsinstitutt om forskerrekruitering i de matematisk-naturvitenskapelige fag. På dette fagområdet utgjør forskerpersonalet i U&H-sektoren og instituttsektoren rundt 3000 personer (dvs. 24% av det samlede forskerpersonalet i disse sektorer). Av disse arbeider 65% i U&H-sektoren og 35% i instituttsektoren. I tillegg arbeider omkring 900 personer med matematisk-naturvitenskapelig utdanning i forsknings- og utviklingsarbeid (FoU) i næringslivet, ved bransjeinstitutter og ved enkelte næringslivsorienterte forskningsinstitutter.

Anslag over behovet for framtidige rekrutteringsstillinger for dette fagområdet er særlig betinget av to faktorer: erstatningsbehovet på grunn av aldersavgang og andre åpninger, samt behov som følge av vekst i tallet på forskere. Rekrutteringsperiodens lengde og andelen av forskerrekruittene som antas å fortsette med forskning betyr også mye for slike anslag.

Tre regneeksempler

Tre ulike regneeksempler som viser behovet for forskerrekruiteringsstillinger i U&H- og instituttsektoren er lagt til grunn i våre beregninger. To av disse representerer vekstalternativer, mens det tredje forutsetter nullvekst i forskerpersonalet.

I det ene vekstalternativet har vi tatt utgangspunkt i forutsetningene som ble benyttet i det anbefalte alternativet i

NAVFs handlingsplan for forskerrekruitering (1988). På grunn av særtrekk innen det matematisk-naturvitenskapelige fagområdet har vi foretatt visse justeringer av disse forutsetningene i det andre vekstalternativet. I alternativet som forutsetter nullvekst er de øvrige forutsetningene som i sistnevnte vekstalternativ.

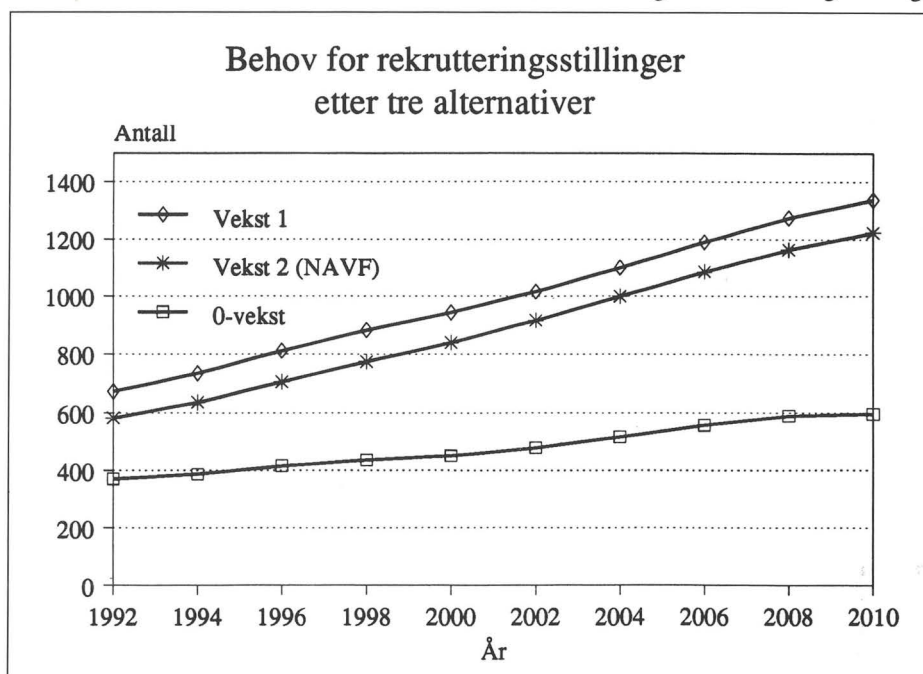
I vekstalternativet som tar hensyn til særtrekk ved fagområdet forutsetter vi 2% årlig personalvekst i U&H-sektoren og 3,75% i instituttsektoren. Dette er en noe høyere personalvekst enn man har hatt de senere år i U&H-sektoren (1,8% årlig i perioden 1977-89), men den er lavere enn de senere års utvikling i instituttsektoren (6,8% årlig i perioden 1977-89). På bakgrunn av den faktiske utviklingen i den senere tid, har vi anslått den årlige framtidige mobiliteten ut av U&H-sektoren til 2,5% og den årlige mobiliteten ut av instituttsektoren til 5%.

Behovsanslag

Det spesielt tilpassede vekstalternativet viser at behovet for rekrutteringsstillinger innen matematikk-naturvitenskap vil øke i årene framover. Dagens antall rekrutteringsstillinger vil kun dekke de nærmeste årene fram mot årtusenskiftet. I vekstalternativet som baserer seg på forutsetningene i NAVFs handlingsplan, vil dagens antall rekrutteringsstillinger dekke behovene noen få år lenger. I nullvekstalternativet, som illustrerer de rene erstatningsbehovene, vil det framtidige behovet for slike stillinger ligge under 1989/90-nivået helt fram til 2010.

U&H-sektoren

Innenfor U&H-sektoren ser det ut til at det kun er fysiske fag som kan få problemer. Her vil dagens rekrutteringsstilling-

Figur 1. Anslått behov for rekrutteringsstillinger innen matematikk-naturvitenskap i perioden 1992-2010 etter tre ulike alternativer. U&H- og instituttsektoren.

Det matematisk-naturvitenskapelige Fakultet 1861 ved Hanoteens avsked.
 Schübeler Münster Christie Sexe Kierulf Waage Bjerknes Fearnley
 Broch M. Sars Hanoteen Raab L. Esmark

er kun dekke behovene de aller nærmeste årene. I de øvrige faggruppene, dvs. matematiske fag, kjemiske fag, geofag, biofag og informatikk, er behovet relativt godt dekket i årene framover.

Instituttsektoren og næringslivet

Rekrutteringssituasjonen i instituttsektoren ser derimot ut til å kunne bli langt mer problematisk enn for U&H-sektoren. Beregningene viser et stort underskudd på personer med en slik utdanningsbakgrunn. Ut fra alternativet som forutsetter størst vekst viser regneeksemplet at fram mot tusenårsskiftet vil det gjennomsnittlige årlige behovet ligge i intervallet 300 - 350 flere rekrutteringsstillinger enn det registrerte antallet ved årsskiftet 1989/90. Ved dette tidspunktet var det i alt 119 mat.nat.-utdannede i formelt organiserte rekrutteringsstillinger i instituttsektoren.

Beregninger av det framtidige rekrutteringsbehovet for mat.nat.-utdannede i næringslivet tyder på at fra i dag og fram til tusenårsskiftet vil det gjennomsnittlige årlige behovet ligge i intervallet 80 - 120 rekrutteringsstillinger.

Behovet for kvalifiserte studenter til stillingene

Begge vekstalternativene viser generelt at det i årene fram mot år 2010 vil bli et økende behov for forskerutdannet personale i dette fagområdet samlet (dvs. U&H-sektor, instituttsektor og næringsliv). Av flere grunner kan det imidlertid bli noe problematisk å dekke et øket behov for nye forskerrekruitter fram mot år 2010.

Muligheten til å fylle det framtidige rekrutteringsbehovet avhenger bl.a. av tilgangen på kvalifiserte personer med hovedfagseksamen. Siden 1986/87 har

det vært en nedgang i tallet på hovedfagsstudenter i alle faggruppene innen matematikk-naturvitenskap. Antallet uteksaminerte hovedfagskandidater har holdt seg på et relativt stabilt nivå fra 1980 til 1990, omtrent 400 hvert år. Dersom vi antar at det årlige tall på uteksaminerte hovedfagskandidater fortsetter på dette nivået, bør mellom 1/3 og 1/2 av den hvert år rekrutteres til forskerutdanning de neste 5 til 10 årene. Kampen om dyktige mat.nat.-utdannede hovedfagskandidater forsterkes ytterligere ved at også forskningen innen enkelte andre fagområder konkurrerer om de best kvalifiserte hovedfagskandidatene. Dette gjelder særlig innen deler av medisin og teknologi.

Det kan også bli problemer med rekrutteringen fra lavere utdanningsnivåer. Tilgangen på elever fra videregående skole med naturfaglig linje har gått ned i den senere tid, og dette kan sette grenser for rekrutteringen til bl.a. universitetsstudiene innen det matematisk-naturvitenskapelige fagområdet.

Et annet viktig moment gjelder gjennomføring av forskerutdanningen. Foreløpig kan man neppe si at man har oppnådd de ønskede resultater med de nye dr.scient.-gradene. I perioden 1980-89 har kun hver femte forskerrekruitt avlagt en doktorgrad etter 4,5 år. Andelen viser heller ingen stigende tendens blant de yngste kullene av forskerrekruittene i denne perioden. Dette representerer en klar utfordring for fagområdet i årene framover.

Artikkelen bygger på: Ole-Jacob Skodvin: *Forskerrekruttering til det matematisk-naturvitenskapelige fagområdet. Status og perspektiver mot år 2010.* Rapport 4/92 fra NAVFs utredningsinstitutt.

Artikkelforfatteren er utredningskonsulent ved NAVFs utredningsinstitutt.

Peter Wagner skriver om den klassiske sosiologi, som knapt oppnådde noen anerkjennelse og institusjonell støtte fra de europeiske universiteter. Da sosiologien under Weimar-republikken fikk et gjennomslag ved tyske universiteter, var intellektuell innsnevring og innordning i forhold til de allerede etablerte nabofagene - som sosialøkonomi - suksessens pris. Formaliserte og politisk nøytraliserte disipliner, avgrenset i tråd med samfunnslivets ulike sektorer eller sfærer, har funnet sin trygge plass innenfor universitetenes murer. Samfunnsvitenskap som et omfattende samfunnskritisk prosjekt, forsøket på å utvikle en helhetlig forståelse og normativ vurdering av det moderne samfunn, har det ikke vært like stort rom for, hverken i Europa eller USA.

Verdensfjern teori og triviell empiri?

Wagner og Wittrock avslutter årboken med en bekymret advarsel. De ser en fare for at det samfunnsvitenskapelige prosjekt vil falle fra hverandre:

"Among the pieces one shall find strong strands of more or less formal or imaginative theorizing which increasingly will explicitly decouple themselves from any reference to reality. The objective will be just to add another story about the world to the already existing ones."

Ved siden av denne tendens vil man finne en omfattende empirisk forskning som er metodisk raffinert, men naivt empiristisk og ute av stand til å yte vesentlige bidrag til vår forståelse av det moderne samfunn. Vi har imidlertid muligheten til å skape en annen type samfunnsvitenskap, understreker de.

Boken bør leses som grunnlag for en mer reflektert debatt om samfunnsvitenskapens tilstand og framtid. Hva slags samfunnsvitenskap ønsker vi? En teknokratisk administrasjonsvitenskap i tett allianse med statsapparatet? En akademisk og apolitisk, selvcentrert og disiplinorganisert "ren" vitenskap? Eller en normativ og problemorientert samfunnsvitenskap med gode forbindelser til sosiale bevegelser og den allmenne samfunnsdebatt? Debatten bør også engasjere andre enn samfunnsforskerne selv. Striden om samfunnsforskningens framtid er en del av striden om samfunnets framtid.

Sociology of the Sciences Yearbook 1991. Discourses on Society - The Shaping of the Social Science Disciplines. Edited by Peter Wagner, Björn Wittrock and Richard Whitley. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Samfunnsvitenskapenes politiske historie

Siste utgave av vitenskapssosiologenes internasjonale årbok bærer tittelen "Discourses on Society – The Shaping of the Social Science Disciplines". Den utgjør et verdifullt bidrag til å sette samfunnsvitenskapene sentralt på den vitenskapssosiologiske dagsorden.

Boken representerer en fruktbar kobling mellom historiske studier og samfunnsvitenskapelig teoriutvikling. Den bør leses som et betimelig korrektiv til dominerende dogmer og fastgrodde fraser både i samfunnsvitens omtale av sine egne fag og deres samtaler om forskningspolitikk.

Til grunn for boken ligger en oppfatning av samfunnsvitenskapene som *sosiale konstruksjoner*, skapt av mennesker plassert i bestemte historiske situasjoner og med tilgang til visse ressurser. De samfunnsvitenskapene vi ofte oppfatter som noe selvsagt og ahistorisk gitt slik de nå foreligger, kunne ha vært annerledes. Vi må forklare hvordan og hvorfor de ble til det de er. Vi må se nærmere på hvilke aktører med hva slags motiver det var som sørget for at samfunnsvitenskapene ble etablert og formet som vitenskapelige disipliner. Og hvordan ble de preget av sin innordning i de akademiske institusjoner?

Politiske motiver

Flere av bidragene peker på at *politiske motiver* i høy grad gjorde seg gjeldende ved samfunnsvitenskapenes opprettelse. Dette skjedde både innenfra og utenfra. Mange av pionerene blant fagenes første utøvere og institusjonsbyggere ville virke som politiske oppdragere og samfunnsforbedrere. Samtidig var det interesse for hva samfunnsvitenskapene kunne bidra med i nyopprettede og ekspanderende statsapparater. Samfunnsvitenskapenes utvikling er nært forbundet med velferdsstatens framvekst.

Denne forbindelsen har i stor grad hatt karakter av en *allianse*, der samfunnsforskerne selv har spilt en aktiv og offensiv rolle. Jeg synes dette bør framheves som en viktig motforestilling til den selvmedlidenhet som preger en del samtaler om forholdet mellom statlig politikk og norsk samfunnsforskning. Samfunnsforskerne framstiller for ofte seg selv – eller faglige motstandere – som *ofre* for statlig styring.

Werner Christie Mathisen

Autonomi-problemet

Etter lesingen av denne vitenskapssosiologiske årboken framstår begreper som "epistemisk drift" og formuleringer som "vitenskapenes indre logikk" i et tvilsomt lys, i hvert fall hva samfunnsvitenskapene angår. Hvordan kan man snakke om betenkelige forskningspolitiske avvik fra en autonom og "normal" samfunnsvitenskapelig utvikling dersom det ikke finnes en bestemt autonom og "riktig" kurs for de aktuelle fagene?

I sitt oppsummerende og avsluttende bidrag peker Peter Wagner og Björn Wittrock på at det er noe særegent ved vitenskap som virksomhet og institusjon – men at denne egenarten varierer med tid og rom. De tar avstand både fra den relativistiske eksternalisme og den sosiologiske internalisme. De skisserer – både i sitt innledende og avsluttende bidrag – et vitenskapssosiologisk program som ikke gir avkall på enhver pretensjon om å frambringe sann kunnskap. En slik programmerklæring er ingen triviell selvfølgelighet i en intellektuell situasjon preget av postmodernistisk nihilisme...

Samfunnsvitenskapenes framvekst

Boken inneholder en rekke historiske skisser som illustrerer og prøver ut det samlede teoretiske perspektivet. De er ikke alle av like overbevisende litterær verdi, og blir til dels for summariske i sin behandling av brede og komplekse temaer. De bør betraktes som verdifulle faglige skritt framover, snarere enn definitive svar på de spørsmålene som reises. Ingen av bidragene tar for seg norsk samfunnsvitenskap, men ett av dem (skrevet av Katrin Fridjonsdottir) handler om svensk sosiologi. De øvrige artiklene dreier seg om statsvitenskap, økonomi og sosiologi i England, Frankrike, Italia, Tyskland og USA.

Årboken går som nevnt til felts mot misforståtte oppfatninger av samfunnsvitenskapene som rent vitenskapelige foretagender. Den viser samtidig hvordan de samfunnsvitenskapelige bevegelsers mulighet for politisk gjennomslag har variert fra land til land. Peter T. Manicas peker på at grunnleggerne av de samfunnsvitenskapelige disipliner i USA fra midten av 1880-tallet og framover sto overfor to sammenknyttede nøkkelspørsmål: Hvordan oppnå vitenskapelig autoritet? Hvordan etablere en "objektiv" vitenskap og likevel oppnå innflytelse i det amerikanske samfunn?

John G. Gunnell beskriver etableringen av den statsvitenskapelige disiplin i USA, og hvordan den amerikanske statsviterforeningen (opprettet 1903) ville distansere seg fra politikken, men samtidig ha innflytelse på den. I likhet med andre samfunnsvitenskaper under etablering fant statsvitenskapen sin plass på universitetene og innenfor det akademiske disiplinsystemet. Her kunne den sikre sin vitenskapelige legitimitet og autoritet, og derigjennom håpet man å oppnå politisk innflytelse. Den akademiske suksess viste seg imidlertid å være av begrenset politisk verdi:

"Even the search for academic freedom ultimately became largely a defense of professional security that tended to depoliticize the enterprise of social science."

Forts. side 21

Gro: – Øk forskningssamarbeidet i Norden

På Foreningen Nordens konferanse "Norden i Europa" i Oslo i februar uttalte statsminister Gro Harlem Brundtland bl.a. at våre høyere utdanningsinstitusjoner og forskningen bør arbeide med hele Norden som "naturlig hjemmebane". Hun sa videre at:

- Nordisk samarbeid skal stimulere, ikke dirigere felles innsats. Samarbeidet må ikke begrense seg til felles nordiske tiltak over nordiske budsjetter. Samarbeidet må utvides til å gjelde strategiske områder der de nasjonale forskningsområdene er dypt involvert. Det samme gjelder for det næringspolitiske samarbeidet.

Fra våpen til miljø

Mange fremragende russiske forskere har vært knyttet til våpenutvikling. Det som bekymrer nå er at flere av dem har truet med å arbeide for stater med spesielt "aggressive hensikter". Derfor har USA, Japan og EF-landene nå tatt initiativ til å etablere et nytt internasjonalt forsknings- og teknologisenter i Moskva for å gi de arbeidsløse, men talentfulle forskerne fra forsvarssektoren nytt arbeid.

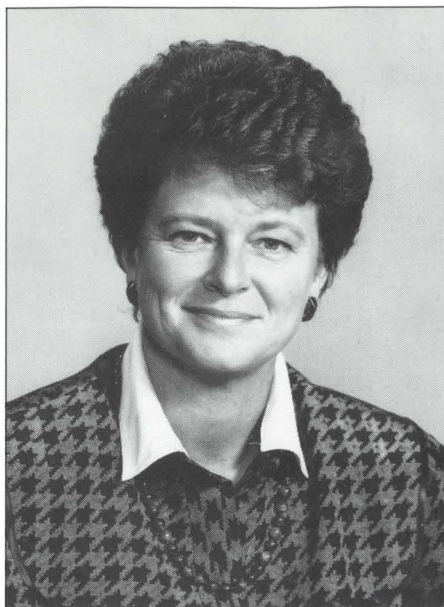
En årlig budsjetttramme på 75 mill. dollar er forespeilet. Forskningsoppgavene skal knyttes til sivile formål innenfor bl.a. miljø og kjernekraft. Instituttet forventes å komme i gang i mai og kan bli etterfulgt av et lignende institutt i Kiev senere.

Megascience i OECD

Under OECDs forskningsministermøte i mars stod spørsmålet om å oppnå bedre prosedyrer og finansieringsordninger for særlig ressurskrevende forskningstiltak ("megascience") sentralt i debatten. Det er åpenbart atskillig frykt for en fremvekst av en fragmentert og tilfeldig samarbeidsflora, samtidig som man i økende grad møter en betydelig dragkamp mellom USA, Japan og Europa om organisering og finansiering av slike tiltak.

Nordisk Industrifond

Nordisk Industrifond mener at det nordiske samarbeid heretter kommer til å kjennetegnes av "mer utviklede kontakter med Europa". Dette øker behovet for et nært samarbeid mellom nordiske bedrifter, forskningsmiljøer og regjeringer for å styrke den nordiske industri-

ens konkurransekraft. Målet skal være å gjøre Norden til en av de teknisk og industrielt ledende regioner i Europa.

Industrifondets innsats konsentreres i den forbindelse til tre teknologiprogram: Bioteknologi, materialteknologi og miljøteknologi. Fondet disponerer for tiden vel 300 mill. norske kroner.

Pause i Japans FoU-ekspansjon?

Japanske industribedrifter - som tradisjonelt står for hovedtyngden av landets forsknings- og utviklingsinnsats - synes nå å ha bremsset sin ekspansive linje. De reduserer sogar FoU-innsatsen i en del tilfeller. *Science* (12.mars) konstaterer at "The global recession ... has begun to reach Asian shores as well". Men Japan ligger likevel på topp - 3 prosent av BNP anvendes på FoU, i all hovedsak utenfor den militære sektor.

Maastricht og EF-forskningen

I EFs unionsplaner fra Maastricht finnes også grunnlag for et utvidet samarbeid om forskning og teknologiutvikling. Den tidligere hjemmel for Enhetsakten i 1987 har naturlig nok fått et tillegg som åpner for FoU-samarbeid på ethvert unionsområde. Det heter bl.a.:

- The Community's aim shall be to strengthen the scientific and technological base of European industry and to encourage it to become more competitive at an international level while promoting all the research activities deemed necessary by virtue of other Chapters of this Treaty.

Publikasjoner fra NAVFs utredningsinstitutt

- 15/91 **Statsbudsjettet 1992.** En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høyskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Kr 70,-
- 16/91 **Liv Anne Støren: Karriere, skifte av jobb og flytting.** En analyse av skifte av arbeidskommune blant høgskoleutdannede i manns- og kvinneyrker. Kr 80,-
- 17/91 **Instituttkatalogen.** Katalog over forskningsenhetene. Kr 110,-
- 18/91 **Marit Hoel og Clara Åse Arnesen: Likelønn og lønnsstruktur i kommunesektoren.** Kr 70,-
- 19/91 **Terje Bruen Olsen og Hans Skoie (red.): Noen forskningspolitiske spørsmål i norsk medisin.** Rapport fra en seminarserie. Kr 80,-
- 20/91 **Research Evaluation.** Proceedings of a Conference. Oslo, 30 - 31 May 1991. Kr 80,-
- 1/92 **Clara Åse Arnesen: Tapte årsverk.** En analyse av arbeidskraftreserven blant sykepleierne. Kr 60,-
- 2/92 **Kandidatundersøkelsen 1990. - arbeidsledighet - videre studier.** Vårkullet 1990 et halvt år etter eksamen. Siviløkonomer, sivilingeniører, arkitekter, distriktshøgskolekandidater, handelsøkonomer og datafagkandidater fra private høyskoler. Kr 80,-
- 3/92 **Karl Øyvind Jordell: Nasjonal evaluering av økonomisk-administrativ utdanning.** Premisser og prosess. Kr 60
- 4/92 **Ole-Jacob Skodvin: Forskerrekruttering til det matematisk-naturvitenskapelige fagområdet.** Status og perspektiver mot år 2010. Kr 80,-
- 5/92 **Egil Kallerud: Kommentarer til et forskningspolitisk begrep.** Kr 80,-

Abonnement på samtlige rapporter gir 25 % rabatt

Navn:

Adresse:

Bestillingen sendes:
NAVFs utredningsinstitutt
Munthes gate 29
0260 Oslo

Returadresse:
NAVFs utredningsinstitutt
Munthesgate 29
0260 Oslo

Regionalt og nordisk forskersamarbeid

Forskere i Bergen, Trondheim og Tromsø samarbeider mindre seg i mellom enn med forskere i Oslo. Forskere i Oslo står også for det meste av samarbeidet mellom norske forskere og forskere i de øvrige nordiske universitetsbyer.

Dette kommer fram i en undersøkelse av forfatteradressene i naturvitenskapelige og medisinske artikler fra Norden som ble registrert i *Science Citation Index* 1988-90. Undersøkelsen, som er gjort ved INFORSK, Universitetet i Umeå, omfatter alle artikler som er skrevet i samarbeid mellom forskere fra to eller flere nordiske universitetsbyer, både ved og utenfor universitetene. Artikler som viser samarbeid med institusjoner utenfor Norden er ikke med.

Artikler med regionalt eller nordisk samarbeid utgjør en fjerdedel av samtlige SCI-registrerte artikler fra Oslo, Bergen og Trondheim og en tredjedel av artiklene fra Tromsø. Forskersamarbeid mellom universitetsbyene er m.a.o. svært utbredt.

Figur 1 viser antall artikler som er samforfattet i hver parvise kombinasjon av de fire norske universitetsbyer. Oslo-forskere er med i tre fjerdedeler av det regionale samarbeid. De deltar også i det meste av norske forskeres nordiske samarbeid - se figur 2. Av Oslos samarbeidsartikler er 60 % nordisk samarbeid, mens andelen er 40 % for Bergen og 30 % for Trondheim og Tromsø.

Inntrykket av et "sentrum/periferimønster" skyldes primært at ethvert bilateralt samarbeid er mest dominerende for den part som har minst samarbeidsaktivitet totalt sett. Dette gjelder også på nordisk og internasjonalt nivå. Samarbeidet Sverige-Norge utgjør 30 % av Sveriges nordiske samarbeid - 60 % av Norges, og 6 % av Sveriges internasjonale samarbeid - 17 % av Norges.

Se også: Olle Persson: *Regional collaboration in science*, CERUM, Universitetet i Umeå, 1991, og: Terttu Luukkonen, Olle Persson og Gunnar Sivertsen: *Nordic collaboration in science*, Nordisk Ministerråd, 1991, og: *Forskningspolitikk* 3-4/1990.

Olle Persson og Gunnar Sivertsen

Fig. 1. Samforfatterskap innen Norge SCI-artikler 1988-90

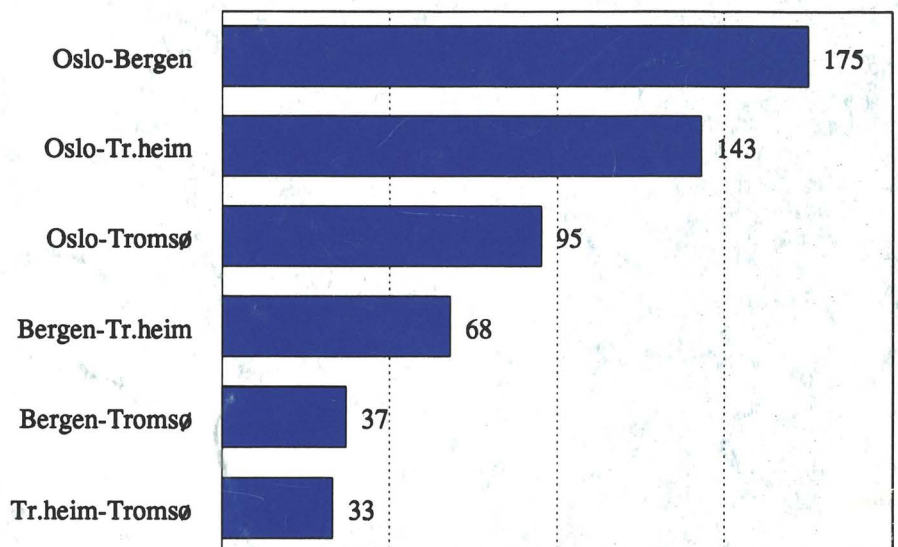

Fig. 2. Samforfatterskap innen Norden SCI-artikler 1988-90

